

Als de dood voor onzekerheid:
Zekerheid en persoonlijk zelfvertrouwen als kernmotieven in
bevestiging en verdediging van het culturele wereldbeeld.

Door A. Giltaij

Universiteit Utrecht
Master psychologie, Sociale Psychologie

THESIS

Als de dood voor onzekerheid:
Zekerheid en persoonlijk zelfvertrouwen als kernmotieven in
bevestiging en verdediging van het culturele wereldbeeld.

Antonia Giltaij (0136530)
04- 01- 2010

Begeleider: Prof. Dr. K. van den Bos

Tweede beoordelaar: Dr. M. Häfner

Samenvatting

Het besef van sterfelijkheid en saillante persoonlijke onzekerheid hebben beide aangetoond de behoefte aan bevestiging of verdediging van het culturele wereldbeeld te versterken (worldview defense reacties). Effecten van het besef van sterfelijkheid blijken echter in Noord Amerika sterker en effecten van saillante persoonlijke onzekerheid in Nederland en Turkije. Dit onderzoek poogt een verklaring voor tegenstrijdige resultaten te bieden, door in experiment 1 de nationale culturele norm van masculiniteit (competitief) in Noord Amerika en feminititeit (coöperatief) in Nederland en Turkije als moderator in evaluatieve worldview defense reacties en intentie tot (protest)gedrag te toetsen. In experiment 2 wordt aandacht besteed aan het belang van de nationale identiteit in het culturele wereldbeeld, door de mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit als moderator te toetsen in de effecten van het besef van sterfelijkheid en persoonlijke onzekerheid op evaluatieve worldview defense reacties, maar ook op de mate van disidentificatie naar aanleiding van een positief of negatief essay over de Nederlandse cultuur, het collectief zelfvertrouwen en de staat van persoonlijk zelfvertrouwen. Zowel de masculiene competitiviteit als de mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit hadden geen invloed op de resultaten en in beide experimenten waren evaluatieve worldview defense reacties sterker onder saillante onzekerheid, dan bij besef van sterfelijkheid. In de discussie wordt besproken, dat het verschil in effecten te maken kan hebben met de bewoording van onzekerheid in Amerika (uncertainty versus insecurity) en dat aangezien in experiment 2 ook disidentificatie in alle condities optrad en de gemiddelde staat van persoonlijk zelfvertrouwen en het collectief zelfvertrouwen hoog was, zowel in terror management, als in onzekerheidsmanagement de behoefte aan zekerheid en persoonlijk zelfvertrouwen kernmotieven vormen in het beschermen of verdedigen van het culturele wereldbeeld. Methodologische limitaties van het onderzoek worden toegelicht.

Inleiding

“A moral being is one who is capable of reflecting on his past actions and their motives - of approving of some and disapproving of others”

Charles Darwin (1809- 1882)

In 1859 publiceerde Charles Darwin ‘The Origin of Species’ en bracht daarmee een revolutie op gang in de biologie, fysiologie en filosofie. De ontwikkeling van diersoorten is volgens zijn evolutietheorie afhankelijk van natuurlijke selectie, waarbij alleen de sterkste overleven. Maar de mens heeft zich niet geëvolueerd tot een sterk, snel of groot dier en toch domineert deze soort ‘onze’ aarde. De kracht van de mens ligt dan ook niet in zijn fysieke aanpassingen, maar in zijn cognitieve adaptatie. Intelligentie en cognitieve complexiteit zouden volgens een evolutionair perspectief ervoor gezorgd kunnen hebben, dat wij de ‘survival of the fittest’ overleefd hebben (Solomon, Greenberg & Pyszczynski, 1998).

Het leren begrijpen en voorspellen van situaties en anderen zorgt ervoor dat wij kunnen functioneren binnen deze wereld en kunnen overleven en de uitdaging ligt daarmee in het scheppen van orde en betekenis in een ongeordende en ongecontroleerde input van informatie. Volgens de culturele antropoloog Ernest Becker (1971), mede geïnspireerd door het werk van Darwin, onderscheidt de mens zich daarin van andere diersoorten. Door mogelijke reacties op een nieuwe situatie te overdenken, zijn wij in staat alternatieve reacties te overwegen en gevolgen van gedrag in te schatten. Dit vermogen zorgt ervoor, dat wij de vrijheid hebben keuzes te maken en zelf onze levensloop te bepalen. Het bewustzijn en overwegen van onze reacties in een situatie, in plaats van op dierlijk instinct af te gaan noemt Becker (1971) dan ook ‘freedom of reactivity’. Deze vrijheid en capaciteit maakt de mens creatief en innovatief, maar heeft ook zijn nadelen. De druk om structuur te brengen in een ongeorganiseerde wereld, om in de basale behoefte van betekenisgeving te kunnen voorzien, kan onzekerheid brengen en maakt de mens kwetsbaar. De wereld is te complex om alle informatie voorhanden te verwerken en om onzekerheid te voorkomen, worden conclusies dan ook

vaak gebaseerd op al bestaande kennis en ervaringen, ook al zijn deze niet altijd correct (Bruner & Postman, 1949; Festinger, 1957; Fiske & Taylor, 2008). Maar hoe kunnen we de wereld ordenen?

Volgens het Meaning Maintenance Model (MMM; Heine, Proulx & Vohs, 2006) is betekenisgeving de kern van het brengen van structuur in informatie door middel van relaties; “betekenis is relatie”. De mens kan door perceptie van relaties mentale representaties of schema’s vormen, die de externe wereld, onszelf en onszelf binnen deze externe wereld verklaren. Op basis van daarvan zijn wij in staat situaties en relaties tussen mensen en/of objecten te voorspellen en kunnen wij een subjectief beeld vormen van de wereld. Mentale representaties bestaan uit een netwerk van relaties en verwachtingen en omdat deze bij elkaar onze realiteit vormen, vinden we het zelfs belangrijker dat deze voldoet aan onze verwachtingen, dan dat deze een juist beeld van de werkelijkheid vormt (Festinger, 1957). Een volledige beschrijving van het MMM gaat deze thesis te buiten, maar de capaciteit betekenis te geven, door relaties waar te nemen, is misschien wel één van de redenen, waardoor de mens uniek is in zijn rol in de evolutie (voor een uitgebreide beschrijving van het MMM, zie Heine, Proulx & Vohs, 2006).

De perceptie van relaties benadrukt niet alleen dat de mens intelligent is, maar ook dat de mens een sociaal dier is. Het leggen van associaties en relaties in de externe wereld is noodzakelijk, om de omgeving te leren begrijpen. Maar relaties tussen onszelf en de externe wereld leren ook onszelf te begrijpen. Wie wijzelf zijn, definiëren we dan ook vaak in termen van groepen of categorieën, waar wij onszelf wel of juist niet toe rekenen (Turner, 1985). We zijn allemaal onderdeel van een ras en een etniciteit en zijn allemaal een familielid en hebben allemaal een functie in de maatschappij. Elk van deze categorieën helpt ons te bepalen wie wij zijn, wat onze identiteit is en helpen de wereld te ordenen en onze plek daarin te kunnen bepalen. Maar zij bieden ook betekenis door bij te dragen aan ons zelfvertrouwen (Tajfel & Turner, 1986). De Social Identity Theory (SIT; Tajfel & Turner, 1986) legt uit dat een sociale identiteit zelfvertrouwen kan bieden door te voldoen aan de normen en waarden van deze groep. Maar het voldoen aan normen en waarden voor een positief beeld van onszelf vereist ook dat we een positief beeld hebben van de groepen, waar wij ons mee identificeren. Dit doen we door deze te vergelijken met andere groepen en omdat het zelfvertrouwen

ervan afhangt, is deze vergelijking niet geheel objectief, maar biased. Een voorbeeld hiervan blijkt uit een onderzoek van Cialdini en collega's (1976) onder aanhangers van een universitair football team. Na een overwinning van het team was identificatie met de universiteit goed voor het zelfvertrouwen en dit kwam duidelijk naar voren in de hoeveelheid gedragen shawls en kleding met het embleem van de universiteit in de dagen na de overwinning. Deze display was echter veel minder in de dagen na verlies van het team, maar wat meer opviel was dat dit verschil bleek, nadat het zelfvertrouwen geschaad was (door het niet halen van een test). In de behoefte aan zelfvertrouwen wordt voorzien, als een groep aan onze verwachtingen voldoet. Maar ook door zelf te voldoen aan verwachtingen, of normen en waarden van de groep kan in de behoefte aan zelfvertrouwen worden voorzien (Solomon e.a., 1998).

Sociale categorieën vervullen daarmee twee belangrijke functies. Zij gaan onzekerheid tegen door een geordend en betekenisvol beeld van de wereld te geven en bieden daarnaast zelfvertrouwen, door de mogelijkheid tot positieve reflectie van het zelf. Om te kunnen overleven zijn we afhankelijk van complexe cognitieve capaciteiten, waar we sociale relaties en het vertrouwen in onszelf en anderen voor nodig hebben. Maar wat hebben we hieraan, als we ons realiseren dat we uiteindelijk de strijd om te overleven een keer gaan verliezen en de dood onvermijdelijk is?

Terror Management Theory

Het bewustzijn, de kennis en zekerheid die men nodig heeft om betekenis aan het leven te geven brengt namelijk een ondraaglijke gedachte met zich mee; dat het leven eindigt. De dood is de enige zekerheid, die we hebben en met name de vraag hoe de mens hiermee om gaat of zou kunnen gaan en de psychologische mechanismen, die ervoor zorgen dat we niet geconsumeerd worden door gedachten aan de dood heeft de aandacht van de wetenschap getrokken. De Terror Management Theory (TMT; Greenberg, Pyszczynski & Solomon, 1986) is de eerste theorie, die ingaat op consequenties van deze gedachten en maakt het bovendien mogelijk deze op experimentele wijze te testen. Geïnspireerd door het werk van Ernest Becker (1971) hebben Greenberg, Pyszczynski en

Solomon (1986) twee psychologische mechanismen onderscheidde die samen een ‘anxiety buffer’ vormen, waarmee met gedachten aan de dood kan worden geleefd. Het eerste is de sociale structuur, waarmee men in de behoefte aan betekenisgeving kan voorzien. Volgens Becker (1971) is de sociale categorie die de meeste betekenis en structuur geeft, die van cultuur. Cultuur biedt de meeste regels, gewoonten en doelen, waarmee een persoon zowel in de behoefte aan zelfvertrouwen, als in betekenis kan voorzien. Men kan betekenis geven aan de wereld in de meest brede zin van het woord, gezien het culturele wereldbeeld de meest basale vragen kan beantwoorden, zoals ‘wie ben ik?’, ‘waar kom ik vandaan?’ en ‘wat zou ik moeten doen?’ en biedt een persoonlijke identiteit (Solomon e.a., 1998). Het culturele wereldbeeld biedt volgens de TMT voldoende regels, orde, veiligheid en stabiliteit om met existentiële angst om te kunnen gaan, door symbolische onsterfelijkheid te belichamen (Greenberg e.a., 1990; Rosenblatt, Greenberg, Solomon, Pyszczynski & Lyon, 1989).

Voldoen aan de standaard en richtlijnen en deel uitmaken van een cultuur geeft een persoon daarnaast het gevoel iemand van waarde te zijn, waardoor in de behoefte van persoonlijk zelfvertrouwen kan worden voorzien (Becker, 1971). Zelfvertrouwen vormt daarmee het tweede psychologische mechanisme, dat weerstand biedt tegen de angst voor de dood. Volgens de TMT fungeert een hogere mate van zelfvertrouwen als buffer tegen doodsgelateerde gedachten, door de invloed van stressvolle situaties (zoals het besef van sterfelijkheid) te beperken. Verschillende studies hebben een negatief verband tussen anxiety door doodsgelateerde gedachten en zowel de manipulatie van staat van persoonlijk zelfvertrouwen, als het zelfvertrouwen als trek aangetoond (voor reviews, zie Solomon e.a., 1998; Pyszczynski, Greenberg, Solomon, Arndt & Schimel, 2004).

Het werd dan ook verondersteld, dat het herinneren aan sterfelijkheid het belang van het culturele wereldbeeld en het zelfvertrouwen, dat deze kan bieden, verhoogt. Dit zou moeten blijken uit de behoefte dit wereldbeeld te bevestigen, dan wel te verdedigen, waardoor de toegankelijkheid van doodsgelateerde gedachten afneemt (Pyszczynski, Greenberg & Solomon, 1999). De gedachte aan de dood kan beklemmend zijn en de behoefte aan stabiliteit en realiteit, maar ook het zelfvertrouwen om deze angst het hoofd te bieden laat weinig ruimte voor diegenen, die dit bekritisieren of bedreigen. Dit resulteert in een negatievere beoordeling van degenen, die de normen van het culturele

wereldbeeld schenden en juist een positievere beoordeling van personen, die de normen van het culturele wereldbeeld ondersteunen, zodra mortaliteit saillant is (ook wel ‘worldview defense reacties’ genoemd). Meer dan twintig jaar aan onderzoek en meer dan 300 onderzoeken gaven een overweldigende bevestiging van deze hypothese (een volledig overzicht is voor deze thesis buitensporig, maar zie voor de eerste resultaten, Greenberg e.a., 1990; Solomon e.a., 1989). Zo krijgen onder saillante mortaliteit vergeleken met een controleconditie prostituees hogere boetes en helden hogere beloningen (Solomon e.a., 1989), op groepsniveau Christenen een positievere beoordeling van (mede) Christenen, maar Joodse gelovigen juist een negatievere beoordeling van Christenen (Greenberg e.a., 1990), wordt nationalisme onder Amerikaanse mannen verhoogd en cognitie met betrekking tot romantiek onder Amerikaanse vrouwen saillant (Arndt, Greenberg & Cook, 2002) en wordt dit effect en de behoefte aan een rechtvaardige wereld (‘a just world’) nog eens versterkt onder participanten met een hoge behoefte aan structuur (PNS) (Landau e.a., 2004).

Door participanten twee open vragen te laten beantwoorden (“Please briefly describe the emotions that the thought of your own death arouses in you” en “Please write down, as specifically as you can, what you think physically will happen to you as you die”) werd het besef van sterfelijkheid gemanipuleerd. De controleconditie bestond uit twee dezelfde open vragen, maar met betrekking op een neutraal onderwerp, zoals dentale pijn (Solomon e.a., 1989) of TV kijken (Greenberg e.a., 1990). Deze methode van onderzoek naar de effecten van saillante mortaliteit is sindsdien veelvuldig gebruikt (voor een review, zie Pyszczynski e.a., 1999).

Daarnaast lieten Van den Bos en Miedema (2000) met deze methode hun onderzoek in Nederland naar de effecten van saillante mortaliteit op beoordelingen van (on) rechtvaardige procedures zien, dat participanten onder het besef van sterfelijkheid negatievere emotionele reacties vertoonden op onrechtvaardige procedures (het niet kunnen geven van een mening of ‘no voice’ conditie) en positievere emotionele reacties op rechtvaardige procedures (het wel kunnen geven van een mening of ‘voice’ conditie), dan in de controleconditie. Maar volgens Van den Bos en Miedema (2000) zou het besef van sterfelijkheid niet alleen voor doodsgerelateerde gedachten, maar, zoals bij het schenden van de sociale culturele norm van rechtvaardigheid, ook voor gevoelens van onzekerheid

kunnen zorgen. De dood is een eenmalige en beangstigende, maar ook onvoorspelbare gebeurtenis en Van den Bos (2001) richtte daarom de aandacht op onzekerheid als psychologisch mechanisme, dat mogelijk de effecten van het besef van sterfelijkheid op reacties op procedurele (on)rechtvaardigheid kan verklaren. Hij vond, door het woord ‘dood’ in manipulatie van mortaliteit te vervangen door ‘onzekerheid’, vergelijkbare effecten van de manipulatie van onzekerheid op reacties op (on)rechtvaardige procedures. Net zoals het besef van sterfelijkheid, zorgde saillante onzekerheid voor een sterker positief affect na rechtvaardige procedures en een sterker negatief affect na onrechtvaardige procedures. Maar er zijn verschillende vormen van onzekerheid en met name gevoelens van persoonlijke onzekerheid kunnen aversief zijn (Van den Bos & Lind, 2009).

Uncertainty Management Model

In het Uncertainty Management Model (UMM; Van den Bos & Lind, 2002; 2009) wordt persoonlijke onzekerheid gedefinieerd als subjectieve impliciete en expliciete gevoelens van twijfel of instabiliteit in zelfperceptie, wereldbeelden of een relatie tussen beide. Het model gaat uit van de wereld als een onzekere plek en één van de basisbehoeften van de mens is dan ook het tegengaan van een gevoel van onzekerheid in deze wereld en onszelf daarin (Van den Bos, 2001; Van den Bos, Poortvliet, Maas, Miedema & Van den Ham, 2005). Het beklemmende gevoel van onzekerheid schept een behoefte aan bevestiging van wat men kent en weet, of waar men ‘zeker’ van is we gaan dan ook op zoek naar informatie, die deze bevestiging en zekerheid kan bieden (Festinger, 1957). Onder saillante persoonlijke onzekerheid met betrekking tot een persoonlijk dilemma, worden bijvoorbeeld belangrijke persoonlijke waarden benadrukt (zoals liefde, vriendschap of loyaliteit)(McGregor, Zanna, Holmes & Spencer, 2001). Maar informatie hoeft niet direct gerelateerd te zijn aan de bron van onzekerheid (onzelf) en we gebruiken dan ook verschillende tactieken om het gevoel van onzekerheid te minimaliseren (Heine, Proulx & Vohs, 2006). Zo kan een gevoel van persoonlijke onzekerheid met betrekking tot een persoonlijk dilemma (academische keuzes, relaties) bijvoorbeeld ook leiden tot het

benadrukken van sociale normen en waarden op het gebied van politiek (rechtssysteem, attitude ten opzichte van abortus) (McGregor e.a., 2001) of scheidt onzekerheid een behoefte religieuze normen te bevestigen (Van den Bos, Van Ameijde & Van Gorp, 2006). Maar wat deze tactieken gemeen lijken te hebben, is dat belangrijke normen en waarden worden aangehaald om met de aversieve staat van onzekerheid om te kunnen gaan. Zoals genoemd, biedt cultuur de meeste regels gewoontes en doelen en het UMM stelt dan ook voor, dat met name het culturele wereldbeeld voldoende houvast biedt om met persoonlijke onzekerheid om te gaan (Van den Bos, 2001; Van den Bos e.a., 2005).

Er werd voorgesteld, dat een staat van persoonlijke onzekerheid een toename in de behoefte aan het bevestigen, dan wel verdedigen van het culturele wereldbeeld ten gevolge zou hebben. Het bekritisieren of bedreigen van het culturele wereldbeeld, terwijl men in staat van onzekerheid verkeert, zou daarmee ook worldview defense reacties uitlokken. Van den Bos (2001) vond bijvoorbeeld, dat wanneer persoonlijke onzekerheid saillant was, participanten een negatievere emotionele reactie toonden op onrechtvaardige procedures (het niet kunnen geven van een mening; 'no voice') en een positievere emotionele reactie op rechtvaardige procedures (het wel kunnen geven van een mening; 'voice'), dan in de controleconditie. Daarnaast vonden Van den Bos en collega's (2006) met deze methode op groepsniveau, dat negatieve statements met betrekking tot religie een hogere mate van boosheid en negatief affect veroorzaakten onder deelnemers, die persoonlijke onzekerheid als dreigend ervoeren en daarbij sterk religieus waren. Maar persoonlijke onzekerheid kan ook gevolgen hebben voor gedrag naar anderen, die het culturele wereldbeeld niet ondersteunen. Van den Bos, Euwema, Poortvliet en Maas (2007) toonden met hun derde experiment aan, dat deelnemers niet alleen psychologisch, maar ook daadwerkelijk meer afstand namen van daklozen.

Gebaseerd op onderzoek naar de TMT (Solomon e.a., 1986) werd in deze studies persoonlijke onzekerheid gemanipuleerd, door twee open vragen te stellen, die bijna identiek waren aan de open vragen in de TMT studies (Solomon e.a., 1989); "Beschrijf alsjeblieft kort de emoties, die in jou opkomen wanneer je denkt aan wanneer jij je onzeker voelt." en "Beschrijf alsjeblieft, zo specifiek als mogelijk, wat jij denkt dat er fysiek met je gebeurt wanneer jij je onzeker voelt." (Van den Bos, 2001). De controleconditie bestond uit twee dezelfde open vragen, maar met betrekking op een neutraal

onderwerp, zoals TV kijken (Solomon e.a., 1989; Van den Bos, 2001). Niet alleen bleken deze vragen een betrouwbare manipulatie van persoonlijke onzekerheid, maar werd ook de mogelijkheid geboden worldview defense reacties als gevolg van gedachten aan de dood en persoonlijke onzekerheid te vergelijken.

Terror Management Theory & Uncertainty Management Model

Het UMM en de TMT tonen beide het belang van bevestiging van culturele normen en waarden aan, wanneer mensen zich in een aversieve staat bevinden. Maar deze worldview defense reacties als gevolg van saillante mortaliteit of saillante persoonlijke onzekerheid, waren met deze methodes van manipulatie nog niet naast elkaar bekeken. Dit was wat Van den Bos en collega's (2005) in vijf experimenten voor ogen hadden. De open vragen met betrekking tot saillante mortaliteit werden naar het Nederlands vertaald (zie ook, Van den Bos & Miedema, 2000). De resultaten uit de eerste twee experimenten en het vijfde experiment lieten zien, dat bij een hypothetische of daadwerkelijk rechtvaardige versus onrechtvaardige behandeling, participanten verschillen in zowel affectieve reacties (boosheid en verdriet), als worldview defense reacties aangaven. Maar wat opviel, was dat onder saillante persoonlijke onzekerheid een hogere mate van onrechtvaardigheid werd ervaren en dat daarbij worldview defense reacties sterker waren, dan onder saillante mortaliteit.

Het derde en vierde experiment gaven aan, dat de effecten van saillante persoonlijke onzekerheid ook op groepsniveau voor grotere verschillen zorgt in affectieve reacties van studenten op een positief of negatief essay, geschreven door een student van een andere Universiteit, dan saillante mortaliteit. Zowel in affectieve reacties op procedurele onrechtvaardigheid, als in affectieve reacties op in- en outgroup verschillen was saillante persoonlijke onzekerheid een sterkere moderator. Een opvallend detail was daarbij, dat in alle vijf de experimenten een deel (tussen de 24% en 50%) van de participanten gedachten aan onzekerheid aangaf in de saillante mortaliteit conditie en dat reacties ook sterker waren, dan wanneer alleen aan de dood gedacht werd. Dit zou suggereren, dat gedachten aan onzekerheid misschien een belangrijke factor vormt in de behoefte aan bevestiging van normen en

waarden bij gedachtes aan de dood (McGregor e.a., 2001) en dat werd bevestigd door onderzoek in Turkije, een land waar een hogere mate van ‘uncertainty avoidance’ heerst, dan in landen als Nederland of Noord- Amerika (Hofstede, 2001). Saillante persoonlijke onzekerheid had sterkere negatieve reacties op een negatief essay over de Turkse rechten van de vrouw (geschreven door een Iraanse vrouw) als gevolg, dan saillante mortaliteit (Yavuz & Van den Bos, 2009).

Maar deze resultaten worden niet in elk onderzoek bevestigd. In een aantal onderzoeken in Noord Amerika werd eenzelfde manipulatie van persoonlijke onzekerheid en mortaliteit toegepast. Landau en collega's (2004) vonden bijvoorbeeld in hun derde experiment onder studenten van een Noord Amerikaanse universiteit naar de waardering van consistente (introvert of extravert) en inconsistente (soms introvert, soms extravert) anderen geen effecten van persoonlijke onzekerheid, maar wel van saillante mortaliteit. In het vijfde experiment werden vergelijkbare resultaten gevonden; deelnemers met een hoge behoefte aan structuur (PNS) en onder besef van sterfelijkheid, toonden meer interesse in negatieve informatie over een onschuldig slachtoffer van een schietpartij (om hun vertrouwen in een rechtvaardige wereld te herstellen), dan deelnemers onder saillante onzekerheid. Routledge, Arndt en Goldenberg (2004) vonden, dat participanten, die bruin worden associeerden met hoger zelfvertrouwen, onder besef van sterfelijkheid meer geïnteresseerd waren in producten en services (gericht op zonnen), door een advertentie, waarop een aantrekkelijke en gebronsde vrouw was afgebeeld (in tegenstelling tot op een advertentie waar een strandbal op was afgebeeld), dan onder saillante onzekerheid. Tot slot leidde in onderzoek van Friedman & Arndt (2009) het besef van sterfelijkheid meer tot een behoefte in reductie van cognitieve dissonantie, dan het besef van persoonlijke onzekerheid. In deze onderzoeken wordt niet gesuggereerd, dat het besef van onzekerheid losstaat van de effecten van het besef van sterfelijkheid en er geen mogelijke relatie bestaat tussen beide (Friedman & Arndt, 2009; Landau e.a., 2004; Routledge e.a., 2004) en onzekerheid zal waarschijnlijk onderdeel uitmaken van doodsgerelateerde gedachten (McGregor, 2001; Van den Bos e.a., 2005; Yavuz & Van den Bos, 2009). Maar onderzoek naar moderatoren, die verantwoordelijk zouden kunnen zijn voor de tegenstrijdige effecten op worldview defense reacties, ontbreken vooralsnog.

Experiment 1

Een mogelijke verklaring in de verschillende resultaten kan gevonden worden in het feit dat een groter effect van saillante persoonlijke onzekerheid op worldview defense reacties gevonden wordt in Nederland (Van den Bos e.a., 2005) en Turkije (Yavuz & Van den Bos, 2009). Daarentegen wordt een sterker effect van saillante mortaliteit of geen effect van saillante persoonlijke onzekerheid op worldview defense reacties gevonden in Noord Amerika (e.g. Friedman & Arndt, 2009; Landau e.a., 2004; Routledge e.a., 2004).

Het betreft hier drie verschillende nationale culturen en gezien zowel de TMT, als het UMM uitgaan van worldview defense reacties op het schenden of bevestigen van culturele normen en waarden, kunnen tegenstrijdige resultaten ook in het licht van culturele verschillen bekeken worden. Nationaliteit vormt een belangrijk onderdeel van onze identiteit en biedt symbolische normen en waarden (Hofstede, 1983). Het is daarmee niet ondenkbaar dat nationaliteit op groepsniveau een onderdeel uitmaakt van ons culturele wereldbeeld, maar normen en waarden kunnen daarin sterk van elkaar verschillen. Zo onderscheidde Hofstede (1983, 2001) in een grootschalig onderzoek een vijftal verschillen in oriëntaties van nationale culturen; individualisme- collectivisme, power distance, uncertainty avoidance, confucionisme en masculiniteit- femininiteit. Als binnen deze oriëntaties gekeken wordt naar verschillen tussen de Noord Amerikaanse, Nederlandse en Turkse cultuur, vallen vooral binnen twee van deze oriëntaties verschillen op. De Nederlandse en Turkse cultuur hebben hogere 'uncertainty avoidance' waarden, dan de Noord Amerikaanse cultuur. Dit wil zeggen, dat in Nederland en Turkije meer waarde wordt gehecht aan instituten en overtuigingen, die zekerheid bieden en risico voorkomen en dat ambigue situaties minder snel getolereerd worden dan in Noord Amerika (Hofstede, 1983, 2001).

Maar het grootste verschil bevindt zich in de mate van masculiniteit en femininiteit van deze nationale culturen. Noord Amerika laat een hoge mate van masculiniteit in normen zien, waar de

normen van Nederland en Turkije juist dichterbij die van femininiteit liggen (Hofstede, 1983, 2001). Culturele masculiniteit wordt volgens Hofstede (2001) gekenmerkt door dominante mannelijke normen en waarden, waarbij de nadruk ligt op traditionele sekseverschillen, dominantie, prestatie, heroïsme, assertiviteit en materieel succes. De held in deze cultuur is succesvol, prestatiegericht en competitief (een ‘superman’). Culturele femininiteit wordt gekenmerkt door een minimum aan sekseverschillen en hierin gelden voor zowel mannen, als vrouwen normen van bescheidenheid, zorgzaamheid, het helpen van en samenwerken met met name de zwakkere minder capabele en zijn goede relaties belangrijker dan geld. De held in deze cultuur is juist meer de anti- held (de ‘underdog’).

Behulpzaamheid, of het juist willen helpen van de minder capabele ander wordt gezien als een kenmerk van ‘feminiene’ nationale culturen. Van den Bos en collega’s (2009) benadrukten die femininiteit van de Nederlandse cultuur en de masculiniteit van de Noord Amerikaanse cultuur. In hun onderzoek naar de beoordeling van rechtvaardigheid, welke in eerder onderzoek naar de TMT en het UMM al werd gezien als een belangrijke sociale norm (Van den Bos, 2001; Van den Bos e.a., 2005), vonden zij, dat zodra Noord Amerikaanse studenten hoge capaciteiten in conflict management vertoonden, zij meer gemotiveerd waren hun mening te geven (‘voice’) en het bovendien als minder rechtvaardig ervoeren, als ook diegenen met lagere capaciteiten hun mening konden geven. Maar zodra de norm van behulpzaamheid gemanipuleerd was verdween dit effect en toonden juist participanten met lagere capaciteiten meer tevredenheid met het kunnen geven van hun mening. Onder studenten aan de Universiteit Utrecht bleek een tegengesteld effect. Deelnemers met hogere capaciteiten in conflict management vertoonden alleen meer tevredenheid in de mogelijkheid hun mening te kunnen geven onder saillante competitiviteit. Als dit niet het geval was, toonden juist diegenen met lagere capaciteiten meer tevredenheid met het kunnen geven van hun mening. Nationale culturele normen beïnvloeden daarmee de perceptie van onrechtvaardigheid en tevredenheid.

Aangezien de nationale culturele norm (de masculiene competitiviteit en de feminiene coöperatie), net zoals saillante persoonlijke onzekerheid en mortaliteit, reacties op de perceptie van rechtvaardigheid kunnen modereren, zouden mogelijk deze normen ook worldview defense reacties

onder saillante persoonlijke onzekerheid of mortaliteit kunnen modereren. Als de verschillen in worldview defense reacties te wijten zijn aan nationale culturele verschillen, zou een van de grootste verschillen tussen deze nationale culturen mogelijk een verklaring kunnen bieden.

In het eerste experiment wordt dit kenmerk (competitiviteit versus coöperatie) van masculiene en feminiene nationale culturen bekeken met betrekking tot de TMT en UMM. Omdat in het masculiene Noord Amerika saillante mortaliteit tot sterkere worldview defense reacties leidt, dan saillante onzekerheid (e.g. Friedman & Arndt, 2009; Landau e.a. 2004; Routledge e.a., 2004), zouden deze effecten ook kunnen blijken na manipulatie van de masculiene norm van competitiviteit onder Nederlandse participanten. Door deelnemers drie stellingen met betrekking op actuele (neutrale) onderwerpen te laten beargumenteren, maar daarbij door middel van zowel mondelinge als schriftelijke uitleg te benadrukken dat het belangrijk is beter te presteren, dan mede participanten (sancties zouden volgen voor minder capabele deelnemers), wordt manipulatie van competitiviteit beoogd. Aangenomen wordt, dat zonder schriftelijke of mondelinge uitleg over de norm geen manipulatie zal plaatsvinden (zie ook, Van den Bos e.a., 2009) en dat de in Nederland heersende feminiene norm van coöperatie (Hofstede, 2001) behouden wordt (de controleconditie).

Bij manipulatie van mortaliteit wordt gebruik gemaakt van een Nederlandse vertaling van de twee open vragen met betrekking tot sterfelijkheid, die veelvuldig in eerder TMT onderzoek zijn gebruikt (e.g. Solomon e.a., 1989; Van den Bos & Miedema, 2000). Bij manipulatie van persoonlijke onzekerheid wordt gebruik gemaakt van dezelfde vragen, maar gericht op persoonlijke onzekerheid (Van den Bos, 2001). In de controleconditie hebben de vragen betrekking op een neutraal onderwerp, namelijk TV kijken (Van den Bos, 2001).

Om worldview defense reacties te kunnen meten, wordt door deelnemers eerst een zeer positief of zeer negatief essay gelezen met betrekking op de Nederlandse cultuur. In eerder onderzoek naar de TMT en het UMM werd al van deze methode gebruik gemaakt, maar met betrekking op de universiteit waar deelnemers studeerden, het politieke systeem van een land, of religie (e.g. Greenberg e.a, 1990; Van den Bos, 2001; Van den Bos e.a., 2005, 2006). Vervolgens worden worldview defense

reacties gemeten op twee afhankelijke variabelen. Verschillen in attitude wordt gemeten door deelnemers het essay en de auteur te laten evalueren en eventuele gevolgen voor gedrag worden gemeten met vragen, die ingaan op intentie tot (protest) gedrag naar de auteur.

De vraag is of de masculiene norm van competitiviteit een moderator vormt in worldview defense reacties onder saillante persoonlijke onzekerheid en saillante mortaliteit. Verwacht wordt dat een drieweg interactie effect blijkt, waarbij manipulatie van competitiviteit onder Nederlandse participanten leidt tot sterkere worldview defense reacties (grotere verschillen tussen evaluatie van het positieve of negatieve essay en intentie tot protestgedrag) onder saillante mortaliteit, dan onder saillante persoonlijke onzekerheid (Hypothese 1). Daarbij wordt verwacht, dat in de (norm)controleconditie deze effecten tegengesteld zullen zijn en saillante persoonlijke onzekerheid sterkere worldview defense reacties (grotere verschillen tussen evaluatie en intentie tot protestgedrag naar aanleiding van het positieve of negatieve essay) als gevolg heeft, dan saillante mortaliteit (Hypothese 2). In zowel de onzekerheids- als mortaliteitsconditie worden sterkere worldview defense reacties verwacht, dan in de controleconditie (Hypothese 3).

Methode

Participanten en design

Het eerste experiment betreft een 2 (norm: controle vs. competitief) x 3 (sallantie: persoonlijke onzekerheid vs. mortaliteit vs. TV) x 2 (essay: positief vs. negatief) factorieel between subjects design met als afhankelijke variabelen de evaluatie van essay en auteur en gedragsintentie.

108 Studenten aan de Universiteit Utrecht hebben deelgenomen aan het experiment (mannen $n=43$ en vrouwen $n=65$), dat als twee onafhankelijke, schriftelijke onderzoeken van elk 10 á 15 minuten werd gepresenteerd. Deelnemers werden willekeurig verdeeld over één van de 12 condities, met uiteindelijk tussen de 7 en 10 deelnemers per cel. In de drie weken, die de afname in beslag heeft genomen, werd in de eerste twee weken een financiële vergoeding van 2 euro of een half proefpersoonuur voor deelname uitgekeerd. In de derde week werd het onderzoek gecombineerd met een opeenvolgend onderzoek met een duur van 15 minuten, waardoor het uitgekeerde bedrag toenam naar 6 euro of een heel proefpersoonuur. Eventuele invloed van deze combinatie op de resultaten werd niet verwacht, aangezien het huidige onderzoek telkens het andere onderzoek vooraf ging.

Drie participanten gaven aan van een andere nationaliteit te zijn en de gemiddelde leeftijd bedroeg 22.15 jaar ($SD = 3.27$). Zowel nationaliteit als leeftijd hadden geen invloed op de resultaten en werden in de analyse niet meegenomen.

Experimentele Procedure

Voor deelname konden deelnemers zich melden bij een voor ontvangst beschikbaar gestelde ruimte. Vervolgens werden zij individueel naar de onderzoeksruimte begeleid en kregen ondertussen mondeling uitleg over de procedure. De onderzoeksruimte bestond uit een aantal afsluitbare computerhokjes, of een observatieruimte waar participanten aan tafels tussen scheidingswanden konden plaatsnemen. In beide ruimtes werd daarmee communicatie tussen participanten belemmerd en het onderzoek individueel afgenomen. De mondelinge uitleg omvatte, afgezien van informatie over de

duur en het zogenaamde onderwerp van beide onderzoeken, een onderdeel van de manipulatie van competitiviteit. Door het onderzoek als twee onafhankelijke onderzoeken te presenteren, werd voorkomen dat participanten tijdens deelname naar het daadwerkelijke doel van onderzoek konden gissen.

Mondelinge Uitleg. In de conditie waar de norm competitiviteit werd gemanipuleerd, werd verteld dat het eerste onderzoek zou ingaan op de kwaliteit van argumentatie onder studenten aan de Universiteit Utrecht, waarbij participanten gevraagd werd schriftelijk hun standpunt naar aanleiding van drie stellingen over drie actuele onderwerpen te beargumenteren. Daarbij werd gevraagd of zij hun antwoorden bij de proefleider wilden inleveren, zodat de kwaliteit van argumentatie van hun standpunten ten opzichte van andere deelnemers kon worden nagekeken. Zij zouden na het onderzoek te horen krijgen of deze beter of slechter was dan die van andere deelnemers. Zo werd beoogd, dat ook tijdens het invullen van het tweede onderzoek de manipulatie van competitiviteit in stand werd gehouden. In de controleconditie werd alleen verteld dat het eerste onderzoek over de relatie tussen argumentatie en communicatie (maar niet de kwaliteit daarvan) zou gaan. De participanten kregen vervolgens het tweede onderzoek mee en werden gevraagd terug te keren naar hun plaats. Nadat zij deze ingevuld hadden, konden zij deze weer inleveren bij de proefleider en alleen in de competitiviteit conditie vervolgens te horen krijgen, of de kwaliteit van argumentatie voldoende was of niet. In beide condities werd verteld, dat het tweede onderzoek zou ingaan op belangrijke gedachten over en visie op het leven.

Materiaal. Het onderzoek werd als twee onafhankelijke onderzoeken gepresenteerd en de manipulatie van competitiviteit versus de controleconditie vormden hierbij het eerste onderzoek. De mondelinge uitleg vooraf maakte hier al onderdeel van uit. De daadwerkelijke manipulatie werd bewerkstelligd in de schriftelijke instructie van het eerste onderdeel (zie bijlage 1), gebaseerd op eerder onderzoek naar manipulatie van competitiviteit (Harackiewicz & Elliot, 1993; Van den Bos e.a., 2009). In de competitieve conditie kregen deelnemers te lezen dat de Universiteit Utrecht geïnteresseerd was in de huidige kwaliteit van argumentatie onder studenten aan de Universiteit. Daarbij zouden maatregelen worden ondernomen, mocht blijken dat deze niet aan de norm voldoet. Door de participanten

herhaaldelijk erop te wijzen, dat hun resultaten vergeleken zouden worden met die van andere participanten in het onderzoek en zij na afloop te horen zouden krijgen of de kwaliteit van argumentatie aan de maatstaven voldeed of bijgespijkerd diende te worden, werd de mate van competitiviteit te bevorderd.

Er wordt vanuit gegaan, dat de feminiene Nederlandse cultuur gericht is op een coöperatieve norm (Hofstede, 2001). In deze conditie heeft met deze reden geen manipulatie plaatsgevonden en vormt deze de controleconditie. In de controleconditie werd in de schriftelijke instructie niet de kwaliteit van argumentatie benadrukt, maar de zogenaamd mogelijke relatie tussen argumentatie en communicatie in sociale situaties buiten de opleiding (zie bijlage 1).

In beide condities werd gevraagd drie keer een kort artikel te lezen met betrekking op een actueel onderwerp afkomstig van populaire websites (zodat deelnemers gemotiveerd bleven, zie Harackiewicz & Elliot, 1993), waar vervolgens een stelling op gebaseerd was (zie bijlage 2). Participanten konden aangeven of zij het wel of niet eens waren met deze stellingen en in een lege ruimte onder de stelling schriftelijk hun standpunt beargumenteren. Zij konden deze bij de proefleider inleveren kregen vervolgens het tweede onderdeel mee. Er werd gevraagd naar dezelfde plaats terug te keren en deze in te vullen (en participanten in de competitieve conditie kregen nogmaals te horen dat ondertussen naar de antwoorden gekeken zou worden).

In het tweede (zogenaamde onafhankelijke) onderdeel werd nogmaals een schriftelijke instructie gegeven in een ander lettertype dan in het eerste onderdeel om te benadrukken, dat participanten deelnamen aan twee verschillende onderzoeken. In de instructie werd vermeld, dat het onderwerp van onderzoek de 'visie op het leven en op dit moment belangrijke gedachten' was en dat een aantal open vragen en meerkeuzevragen zouden volgen. De instructies werden in de drie condities hetzelfde gegeven. De eerste open twee vragen betreffen de manipulatie van saillante persoonlijke onzekerheid, mortaliteit of de controleconditie (TV kijken) en participanten zijn willekeurig over deze drie condities verdeeld. De vragen in de mortaliteitsconditie zijn veelvuldig gebruikt en een effectieve manipulatie gebleken in onderzoek naar de TMT (voor een review, zie Pyszczynski e.a., 1999) en

naar het Nederlands vertaald (zie ook Van den Bos & Miedema, 2000); “Beschrijf alsjeblieft kort de emoties, die in jou opkomen wanneer je denkt aan jouw eigen dood ” en “Beschrijf alsjeblieft, zo specifiek mogelijk, wat jij denkt dat er fysiek met je gebeurt wanneer je sterft.” Onderzoek naar onzekerheidsmanagement maakt gebruik van vergelijkbare vragen (Van den Bos, 2001) om saillante persoonlijk onzekerheid te manipuleren. Naast een effectieve manipulatie, wordt op deze manier vergelijking tussen de TMT en het UMM mogelijk gemaakt; “Beschrijf alsjeblieft kort de emoties, die in jou opkomen wanneer je denkt aan wanneer jij je onzeker voelt ” en “Beschrijf alsjeblieft, zo specifiek als mogelijk, wat jij denkt dat er fysiek met je gebeurt wanneer jij je onzeker voelt.” Zowel in onderzoek naar de TMT en het UMM worden voor de controleconditie dezelfde vragen toegepast (e.g. Van den Bos & Miedema, 2000; Van den Bos, 2001), welke ingaan op de emoties en gedachten, die opkomen bij het kijken van TV; “Beschrijf alsjeblieft kort de emoties, die in jou opkomen wanneer je denkt aan wanneer je TV kijkt” en “Beschrijf alsjeblieft, zo specifiek als mogelijk, wat jij denkt dat er fysiek met je gebeurt wanneer je TV kijkt.”

Om na te kunnen gaan of de manipulaties op zich niet hebben gezorgd voor veranderingen in positief of negatief affect, werd bij alle participanten de Positive and Negative Affect Scale (PANAS; Watson, Clark & Tellegen, 1988, zie bijlage 3) afgenomen. Deze meet in twee subschalen met 10 items het positieve ($\alpha = .83$) en met 10 items het negatieve affect ($\alpha = .86$), dat men op dat moment ervaart en konden worden beantwoord op een 5- punt Likertschaal (1 = *helemaal niet* tot en met 5 = *zeer erg*).

Vervolgens kregen de participanten of een zeer negatief, of een zeer positief artikel te lezen met het oog op de Nederlandse cultuur. In eerder TMT en UMM onderzoek is gebruik gemaakt van positieve en negatieve essays, om worldview defense reacties te kunnen induceren (e.g. Greenberg e.a., 1990; Van den Bos, 2001; Van den Bos e.a., 2005, 2006). Gezien het in dit onderzoek om verschillen in worldview defense reacties tussen nationale culturen gaat, zijn deze essays in dit experiment gericht op de Nederlandse cultuur. De essays zouden geschreven zijn door een Franse ‘exchange student’, die voor het schrijven van zijn scriptie een aantal maanden in Nederland heeft doorgebracht, op een forum van de website van de Universiteit van Rennes (zie bijlage 4). De participanten werd gevraagd het

essay goed door te lezen en vervolgens 20 items te beantwoorden op een 7- punt Likertschaal (1 = *helemaal niet* tot en met 7 = *zeer erg*). De eerste 15 items betreffen de evaluatie van het essay en van de auteur, zoals eerder worldview defense reacties zijn gemeten in onderzoek naar TMT (voor een review zie, Pyszczynski, Greenberg & Solomon, 1999). De evaluatie van het essay en de auteur worden, zoals in eerder onderzoek, als één afhankelijke evaluatieve variabele in de analyse meegenomen, waarbij antwoorden worden omgescoord, zodat een hogere score een positievere evaluatie van essay en auteur aangeven. Gemiddelden worden vervolgens berekend en deze schaal geeft een zeer hoge betrouwbaarheid aan ($\alpha = .94$). Maar na verdere analyse kon de schaal gereduceerd worden naar vier items, die worldview defense reacties het beste meten; “Ik vind het standpunt van de schrijver onrechtvaardig”, “Ik vind de schrijver van dit artikel attent”, “De schrijver van dit artikel lijkt mij een vervelend persoon” en “Ik vind de schrijver van dit artikel ongevoelig” ($\alpha = .89$).

De laatste vijf items hebben betrekking op eventuele gedragsintentie en er wordt bijvoorbeeld gevraagd of men de schrijver van het essay zou willen ontmoeten, of dat men een reactie zou willen schrijven op het essay. Ook deze items werden gemeten op een 7-punt Likertschaal (1= *helemaal niet* tot en met 7= *zeer erg*). Gedragsintentie (gemiddelden van alle scores) vormt de tweede afhankelijke variabele en ook deze schaal geeft een hoge betrouwbaarheid aan ($\alpha = .85$).

Tot slot volgde een vragenlijst, waarmee de manipulatie van competitiviteit en saillantie kon worden gecontroleerd, alle konden worden beantwoord op een 7- punt Likertschaal (1= *helemaal niet* tot en met 7 = *zeer erg*). De eerste 10 items gingen in op de mate van competitiviteit en coöperatie (zie bijlage 5), waarbij vijf items de mate competitiviteit poogden te meten en vijf items de mate van coöperatie poogden te meten. Deze schalen konden echter een maximale betrouwbaarheid van resp. $\alpha = .61$ (bij uitzondering vraag 1 en 5, zie bijlage 5) en $\alpha = .50$ (bij uitzondering vraag 7, zie bijlage 5) behalen, waardoor de norm in de controleconditie niet betrouwbaar gecontroleerd kan worden. De mate van gedachten aan onzekerheid, sterfelijkheid en TV kijken werd gemeten door alle deelnemers voor elke conditie twee vragen te stellen. Deze vragen zijn; “Toen je zojuist werd gevraagd je gevoelens aan te geven, dacht je toen aan onzekerheid?” , “In hoeverre dacht je aan onzekerheid, toen je gevraagd werd wat je op dat moment voelde?”, “Toen je zojuist werd gevraagd je gevoelens aan te

geven, dacht je toen aan de dood?” , “In hoeverre dacht je aan de dood, toen je gevraagd werd wat je op dat moment voelde?”, “Toen je zojuist werd gevraagd je gevoelens aan te geven, dacht je toen aan TV kijken?” , “In hoeverre dacht je aan TV kijken, toen je gevraagd werd wat je op dat moment voelde?”. De manipulatiecontrole bleek voor de conditie onzekerheid ($\alpha = .82$), mortaliteit ($\alpha = .87$) en TV kijken ($\alpha = .87$) voldoende betrouwbaar. Drie items vroegen tot slot naar de sekse, leeftijd en nationaliteit van de deelnemers. Nadat de vragenlijst bij de proefleider was ingeleverd, kon de financiële vergoeding worden uitgekeerd, werd de participant op de hoogte gesteld van het daadwerkelijke doel van onderzoek, zijn/haar anonimiteit gegarandeerd en werd de mogelijkheid geboden alsnog hun deelname aan het onderzoek te staken.

Resultaten

Manipulatiecontrole. Een 3 x 2 multivariate variantie analyse (MANOVA) werd uitgevoerd met de drie condities van saillantie manipulatie (onzekerheid/mortaliteit/TV) en twee condities van norm manipulatie (controle/competitiviteit) als onafhankelijke variabelen. Daar bleek, zoals verwacht, alleen een hoofdeffect van saillantie, $F(6, 208) = 20.27, p < .001$. Volgens een Least Difference Analyse werd in de mortaliteitsconditie meer aan de dood gedacht ($M = 3.17, SD = 1.84$), dan in de onzekerheidsconditie ($M = 1.27, SD = 0.60, p < .001$) en de controleconditie ($M = 1.30, SD = 0.93, p < .001$). Ook werd in de controleconditie meer aan TV kijken gedacht ($M = 3.29, SD = 1.86$), dan in de mortaliteitsconditie ($M = 1.25, SD = 0.65, p < .001$) en de onzekerheidsconditie ($M = 1.21, SD = 0.43, p < .001$). Dit blijkt ook uit de multivariate variantie analyse (MANOVA) op univariaat niveau uit sterke hoofdeffecten van mortaliteit ($F(2, 105) = 27.54, p < .001$) en TV kijken ($F(2, 105) = 37.62, p < .001$). Dit hoofdeffect gold maar marginaal voor onzekerheid, $F(2, 105) = 1.87, p < .16$. In de onzekerheidsconditie werd niet meer aan onzekerheid gedacht ($M = 3.07, SD = 1.62$), dan met name in de mortaliteitsconditie ($M = 2.90, SD = 1.50, p < .62$) en maar marginaal meer dan in de controleconditie ($M = 2.40, SD = 1.38, p < .07$). In elke conditie werd aan onzekerheid gedacht,

terwijl aan de dood in voornamelijk de mortaliteit conditie werd gedacht. Deze resultaten dragen bij aan de suggestie, dat doodgerelateerde gedachten effecten van saillante onzekerheid niet kunnen verklaren, maar dat dit andersom mogelijk wel het geval is (McGregor e.a., 2001; Van den Bos e.a., 2005). In de algemene discussie zal verder worden ingegaan op deze resultaten.

Ondanks de onvoldoende interne consistentie van de coöperatie schaal, die de norm (manipulatie) in de controleconditie zou moeten controleren, is toch een 2 x 3 x 2 multivariate variantie analyse (MANOVA) uitgevoerd, met de norm manipulatie (controle/competitiviteit), saillantie manipulatie (onzekerheid/mortaliteit/TV) en essay manipulatie (positief/negatief) als onafhankelijke variabelen en de twee schalen (coöperatie en competitiviteit), die de norm manipulatie zouden moeten controleren, als afhankelijke variabelen. Hier bleek maar een marginaal hoofdeffect van norm manipulatie op de competitiviteitschaal uit, $F(1, 96) = 2.95$, $p < .09$. Bovendien werd deze niet gekwalificeerd door hogere scores in de competitiviteit conditie ($M = 3.99$, $SD = 1.08$), maar door hogere scores in de controleconditie ($M = 4.39$, $SD = 1.14$). Op de coöperatie schaal bleken geen hoofd- of interactie effecten, ook geen hoofdeffect van norm manipulatie, $F(1, 96) = 1.03$, $p < .31$. De manipulatie van competitiviteit is hiermee niet succesvol gebleken.

Gezien de oorsprong van deze normen in verschillen in masculiniteit en femininiteit van een cultuur, gebaseerd op sekse rollen (Hofstede, 2001) is ook gekeken naar sekse verschillen in scores op deze items, door middel van een MANOVA met sekse als onafhankelijke variabele. Hier bleek ook geen hoofdeffect van sekse uit op de competitiviteit schaal ($F(2, 96) = 1.00$, $p < .32$) en de coöperatie schaal ($F(1, 96) = 0.30$, $p < .58$), wat benadrukt dat de manipulatie niet succesvol is geweest..

PANAS uitkomsten. Zoals in eerder onderzoek naar het UMM en de TMT is meteen na de saillantie manipulatie de PANAS (Watson e.a., 1988) afgenomen, zodat eventuele affectieve reacties op de saillantie manipulatie en in dit onderzoek ook op norm manipulatie konden worden nagegaan. Een 3 x 2 MANOVA met saillantie manipulatie (onzekerheid/mortaliteit/TV) en norm manipulatie (controle/competitiviteit) als onafhankelijke variabelen en de gemiddelden van de positieve affect schaal ($M = 3.18$, $SD = 0.60$) en negatieve affect schaal ($M = 1.72$, $SD = 0.58$) gaf geen significante

saillantie x norm interactie aan voor positief affect, $F(2, 102) = 0.22$, $p < .81$, of hoofdeffecten voor zowel positief, als negatief affect. Er werd wel een significante saillantie x norm interactie gevonden voor negatief affect ($F(2, 102) = 3.85$, $p < .05$, $\eta^2 = .07$) te wijten aan het feit dat in de (norm)controleconditie een hoger negatief affect werd gemeten in de mortaliteitsconditie ($M = 2.00$, $SD = 0.62$) en de onzekerheidsconditie ($M = 1.67$, $SD = 0.67$) of in de (TV) controleconditie ($M = 1.49$, $SD = 0.41$). Bij verdere analyse naar de items die verantwoordelijk zijn voor deze interactie, lijkt het besef van sterfelijkheid te leiden tot hogere scores op de items; paniekerig ($F(2, 105) = 3.57$, $p < .05$), vijandig ($F(2, 105) = 3.50$, $p < .05$) en met name bang ($F(2, 105) = 5.38$, $p < .01$), mits geen poging is geweest de norm van competitiviteit te manipuleren.

Daarentegen werd in een MANOVA met sekse als onafhankelijke variabele en de gemiddelde positieve en negatieve affect scores als afhankelijke variabelen, wel een hoofdeffect gevonden van sekse met affect op multivariaat niveau, $F(2, 95) = 3.31$, $p < .05$. Dit effect kan verklaard worden, door een marginaal significant effect van sekse op de scores van de positieve affect schaal op univariaat niveau, $F(1, 106) = 3.72$, $p < .06$. Mannen ($M = 3.31$, $SD = 0.61$) lijken over het algemeen in een positievere stemming te zijn geweest dan vrouwen ($M = 3.09$, $SD = 0.59$). Op het over het algemene negatievere affect in de (norm) controle x mortaliteit conditie en het ietwat positievere affect onder mannen in elke conditie, zal later in de resultaten en in de discussie worden ingegaan.

Afhankelijke variabelen. De gemiddelden van de afhankelijke variabele met betrekking tot de evaluatie van essay en auteur staan vermeld in Tabel 1. Omdat de normmanipulatie niet succesvol is gebleken worden deze alleen voor de zes condities van saillantie en essay vermeld. Voor de eerste hypothese is, voor analyse van hoofd- en interactie effecten wel een $2 \times 3 \times 2$ tweeweg multivariate variantie analyse (MANOVA) uitgevoerd met de norm- (controle/competitiviteit), saillantie- (onzekerheid/mortaliteit/TV) en essaymanipulatie (positief/negatief) als onafhankelijke variabelen en de schaal van evaluatie van essay en auteur als afhankelijke variabele. De drieweg interactie was niet significant, $F(2, 96) = 0.05$, $p < .95$, zoals verwacht, gezien de normmanipulatie niet succesvol was. Daarnaast bleken ook geen tweeweg interactie effecten van norm manipulatie x saillantie manipulatie

($F(2, 96) = 0.40, p < .67$) of norm manipulatie x essay manipulatie ($F(1, 96) = 1.90, p < .17$) of een hoofdeffect van norm manipulatie ($F(1, 96) = .46, p < .50$).

De eerste hypothese gaat in op masculiniteit of van een cultuur als mogelijke moderator voor worldview defense reacties. Deze hypothese kan niet bevestigd worden door falen van manipulatie van competitiviteit. Daarom is door middel van een $2 \times 3 \times 2$ multivariate analyse (MANOVA), met sekse als onafhankelijke variabele in plaats van norm manipulatie, ook gekeken naar eventuele invloed van sekse op worldview defense reacties. Ook hier bleek geen drieweg interactie ($F(2, 96) = 0.48, p < .62$), maar wel een significante tweeweg interactie tussen sekse en saillantie manipulatie, $F(2, 96) = 5.46, p < .01$, en een hoofdeffect van sekse, $F(1, 96) = 4.75, p < .05$. Deze uitkomsten zijn nader te kwalificeren door een positievere evaluatie van essay en auteur door mannen in de mortaliteitsconditie ($M = 5.22, SD = 1.20$) dan door vrouwen ($M = 3.97, SD = 1.29$), $F(1, 106) = 6.39, p < .05, \eta^2 = .06$. Deze waarden zeggen daarentegen mogelijk weinig over de invloed van sekse op worldview defense reacties. De PANAS scores lieten namelijk al zien, dat mannen over het algemeen in een positievere stemming verkeerden dan vrouwen en dit komt misschien duidelijker naar voren in de evaluatie van essay en auteur in de mortaliteitsconditie, aangezien saillante mortaliteit (tenminste in de (norm)controleconditie) over het algemeen een negatievere stemming als gevolg had. De eerste hypothese met betrekking op een mogelijke drieweg interactie tussen norm manipulatie, saillantie manipulatie en essay manipulatie en de evaluatie van essay en auteur kan hiermee niet bevestigd worden.

Tabel 1. Gemiddelden* (*M*) en standaarddeviaties (*SD*) van de scores op de schaal van evaluatie van essay en auteur per saillantie en essay (experiment 1).

Essay	Onzekerheid		Mortaliteit		TV kijken	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Positief	6.08	0.66	5.54	0.91	5.77	0.56
Negatief	2.63	0.61	3.75	1.17	3.24	0.86

*Scores hebben een mogelijke range van 1 tot en met 7, hogere scores betekenen een positievere attitude t.o.v. essay en auteur.

De tweede hypothese heeft betrekking op een sterkere worldview defense reactie onder saillante persoonlijke onzekerheid, dan saillante mortaliteit, zonder norm manipulatie. Deze kan, gezien het uitblijven van een succesvolle norm manipulatie, getoetst worden met een 3 x 2 MANOVA met saillantie (onzekerheid/ mortaliteit/TV) en essay (positief/negatief) als onafhankelijke variabelen en evaluatie van essay en auteur als afhankelijke variabele (zie Tabel 1 voor de gemiddelde scores en standaarddeviaties). Deze laat een significante interactie zien ($F(2, 102) = 9.02, p < .001$) en daarbij een verwacht hoofdeffect van essay ($F(1, 102) = 259.48, p < .001$) en een verwacht niet significant hoofdeffect van saillantie ($F(2, 102) = 1.13, p < .33$). Met name in de onzekerheidsconditie blijken grote verschillen in evaluatie van essay en auteur tussen positief en negatief essay ($F(1, 106) = 68.87, p < .001, \eta^2 = .40$), welke een sterke worldview defense reactie betekenen. Dit effect was echter minder sterk in de mortaliteitsconditie ($F(1, 106) = 13.80, p < .001, \eta^2 = .16$) en in deze conditie zelfs kleiner dan in de controleconditie ($F(1, 106) = 28.94, \eta^2 = .21$). Het verschil tussen de mortaliteitsconditie en controleconditie is maar marginaal significant, $F(1, 69) = 2.96, p < .09$. Ondanks dat er niet meer aan onzekerheid werd gedacht in onzekerheidsconditie, dan in de mortaliteitsconditie, zijn de effecten van saillante onzekerheid op worldview defense reacties (verschillen in evaluatie van essay en auteur tussen het positieve en negatieve essay) meer dan twee

keer zo groot, dan in de mortaliteit conditie. Gezien zelfs in de controleconditie (waarin ook aan onzekerheid werd gedacht) de worldview defense reacties marginaal sterker zijn, dan in de mortaliteitsconditie, zou de tweede hypothese al gedeeltelijk bevestigd kunnen worden; evaluatieve worldview defense reacties met betrekking op evaluatie van essay en auteur zijn sterker in de onzekerheidsconditie, dan in de mortaliteitsconditie. Het besef van sterfelijkheid heeft echter heeft echter niet geleid tot een hogere mate van worldview defense reacties, dan in de controleconditie, waarmee de derde hypothese met betrekking op de evaluatie van essay en auteur als worldview defense reactie maar gedeeltelijk bevestigd kan worden.

Naast de evaluatie van essay en auteur, gaat de eerste hypothese ook in op intentie tot (protest) gedrag als maat voor worldview defense reacties. De gemiddelden en standaarddeviaties voor deze afhankelijke variabele staan vermeld in Tabel 2. Ook hier zijn deze alleen weergegeven per saillantie manipulatie en essay.

Tabel 2. Gemiddelden* (*M*) en standaarddeviaties (*SD*) van de scores op de schaal gedragsintentie per saillantie en essay (experiment 1).

	Onzekerheid		Mortaliteit		TV kijken	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Essay						
Positief	2.62	1.62	2.22	1.54	2.73	1.19
Negatief	3.21	1.20	4.13	1.32	3.33	1.59

*Scores hebben een mogelijke range van 1 tot en met 7, hogere scores betekenen hogere intentie tot gedrag.

Een 2 x 3 x 2 multivariate variantie analyse (MANOVA) met norm manipulatie (controle/competitiviteit), saillantie (onzekerheid/mortaliteit/TV) en essay (positief/negatief) gaf geen significante drieweg interactie, $F(2, 96) = 0.75$, $p < .48$. Daarbij bleek ook geen tweeweg interactie tussen norm manipulatie en saillantie ($F(2, 96) = 0.12$, $p < .89$) of tussen norm manipulatie en essay ($F(1, 96) = 0.01$, $p < .93$). Wel kwam een hoofdeffect van norm manipulatie naar voren ($F(1, 96) = 5.25$, $p < .02$). In de controleconditie blijkt de intentie tot (protest)gedrag hoger ($M = 3.39$, $SD = 1.60$)

dan in de competitiviteit conditie ($M = 2.72$, $SD = 1.39$, $p < .02$). In de discussie zal nader op dit effect worden ingegaan.

Ook voor sekse bleef een significante drieweg interactie met saillantie en essay uit ($F(2, 96) = 0.69$, $p < .50$). Gezien daarnaast ook geen tweeweg interactie effecten bleken of een hoofdeffect voor sekse ($F(1, 96) = 0.28$, $p < .60$), kan de eerste hypothese, ook met het oog op intentie tot gedrag als worldview defense reactie, niet bevestigd worden.

Een tweeweg 3×2 MANOVA met alleen saillantie en essay als onafhankelijke variabelen is uitgevoerd, waarmee de tweede hypothese (zonder norm manipulatie) getoetst kon worden. Deze gaf een verwacht hoofdeffect voor essay ($F(1, 102) = 14.13$, $p < .001$) en een verwacht niet significant hoofdeffect voor saillantie ($F(2, 102) = 0.30$, $p < .74$), maar een marginaal significante interactie aan, $F(2, 102) = 2.59$, $p < .08$. Bij verdere analyse blijkt, dat zich alleen in de mortaliteitsconditie significante verschillen bevinden tussen de mate van gedragsintentie na het lezen van het positieve of negatieve essay, $F(1, 106) = 17.27$, $p < .001$, $\eta^2 = .14$. Dit wil zeggen dat alleen het besef van sterfelijkheid heeft geleid tot een hogere intentie tot (protest)gedrag naar de auteur na het lezen van het negatieve essay ($M = 4.23$, $SD = 1.32$), dan na het lezen van het positieve essay ($M = 2.22$, $SD = 1.54$). In de discussie wordt deze uitkomst nader toegelicht. De tweede hypothese verwacht daarentegen, dat worldview defense reacties sterker zijn in de onzekerheidsconditie, dan in de mortaliteitsconditie, wat met deze resultaten niet bevestigd kan worden. Aangezien geen verschillen zijn gevonden in gedragsintentie na het lezen van het positieve of negatieve essay in de onzekerheidsconditie ($F(1, 106) = 1.43$, $p < .24$, $\eta^2 = .01$) of in de controleconditie ($F(1, 106) = 1.36$, $p < .25$, $\eta^2 = .01$), kan de derde hypothese maar gedeeltelijk bevestigd worden.

Discussie

Resultaten uit experiment 1 laten zien, dat één van de grootste verschillen tussen de Nederlandse en Turkse cultuur enerzijds en de Noord Amerikaanse cultuur anderzijds, namelijk de masculiniteit of femininiteit van normen van deze culturen (Hofstede, 2001) geen moderator vormt in de effecten van saillante persoonlijke onzekerheid of sterfelijkheid op worldview defense reacties. De manipulatie van competitiviteit bleek niet succesvol, maar ook met betrekking op sekse werden geen verschillen in worldview defense reacties gevonden, waardoor de eerste hypothese niet bevestigd kan worden. In lijn met eerder onderzoek in Nederland (Van den Bos e.a., 2005) en Turkije (Yavuz & Van den Bos, 2009) wordt ook in dit experiment een groter effect van saillante persoonlijke onzekerheid op evaluatieve worldview defense reacties gevonden, dan van saillante mortaliteit en in dit experiment waren reacties zelfs enigszins sterker in de controleconditie, dan onder besef van sterfelijkheid. Maar dit gold niet voor worldview defense reacties in eventuele intentie tot (protest)gedrag, waar alleen onder besef van sterfelijkheid een hogere intentie tot protestgedrag werd gevonden na het lezen van het negatieve essay. De tweede hypothese kan met deze resultaten alleen op het gebied van evaluatieve worldview defense reacties bevestigd worden en de derde hypothese (op beide maten van worldview defense reacties) niet. Dat sterkere worldview defense reacties op het gebied van gedragsintentie wel in de mortaliteitsconditie gevonden worden, zou mogelijk meer te maken kunnen hebben met het negatieve affect, dat in deze conditie hoger was dan in andere condities. In de mortaliteitsconditie heerste een hoger negatief affect, maar de intentie tot (protest)gedrag én het negatieve affect bleek ook hoger in de (norm)controleconditie. Deelnemers gaven aan meer paniekerig, vijandig en met name bang te zijn in deze condities. Het zouden dan niet doodsgelateerde gedachten zijn, die aanzetten tot intentie tot gedrag, maar de negatieve emoties die manipulatie van deze gedachten heeft veroorzaakt; gevoelens van vijandigheid en angst kunnen aanzetten tot protestgedrag (Jasper, 1998). Mogelijk heeft de gedachte aan eventuele evaluatie van argumentatie voorafgaand aan deze manipulatie (de competitiviteit conditie) en de sterke effecten van onzekerheid afgeleid van de negatieve emoties, die de vragen naar gedachten aan de dood kunnen

veroorzaken, ondanks dat deze geen hogere mate van competitiviteit (evaluatie ten opzichte van anderen) als gevolg had. Als de basis voor intentie tot protestgedrag meer bij puur emotionele reacties ligt, dan bij doodsgelateerde gedachten, draagt dit bij aan de hypothese, dat het besef van sterfelijkheid geen sterkere worldview defense reacties als gevolg heeft, dan saillante persoonlijke onzekerheid. Het hogere positieve affect en de positievere evaluatie van essay en auteur onder mannen in het algemeen heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de proefleidster een vrouw was. Verder onderzoek naar mogelijke moderatoren, die verantwoordelijk kunnen zijn voor verschillen in worldview defense reacties is daarmee vereist.

Een van de grootste verschillen tussen de Nederlandse en Turkse nationale cultuur en de Noord Amerikaanse cultuur blijkt geen moderator. Mogelijk zijn verschillen in effecten tussen nationale culturen daarmee niet te wijten aan de daadwerkelijke verschillen in normen of waarden van een nationale cultuur, maar in het belang van de normen en waarden van de nationale cultuur in het culturele wereldbeeld. De nationale cultuur vormt een *onderdeel* van het culturele wereldbeeld, maar hoeft daarmee niet een bepalend te zijn voor het cultureel wereldbeeld. Als de nationale identiteit wordt beschouwd als lidmaatschap van een groep, zou het verdedigen van de nationaliteit als deze onder vuur ligt dan ook als buffer kunnen fungeren tegen doodsgelateerde gedachten of onzekerheid, als dit niet zo een belangrijk onderdeel uitmaakt van het culturele wereldbeeld? Het patriottisme (nationalistische identificatie) onder Amerikanen is met name na de terroristische aanslagen van 9/11 toegenomen en misschien wel hoger dan ooit. In Noord Amerika kreeg bijvoorbeeld president Bush in de weken vóór de aanslagen van 11 september de goedkeuring van maar 50% van de bevolking. De controversiële manier, waarop hij zijn presidentschap behaalde (door een hertelling in Florida) had zijn populariteit weinig goed gedaan. Maar op 13 september 2001 was zijn populariteit gestegen naar de goedkeuring van maar liefst 88 tot 90% van de bevolking (zie Landau e.a., 2004). Dit patriottisme heeft daarbij ook geleid tot intolerantie naar andere naties en zelfs naar etnische groepen binnen Amerika (Li & Brewer, 2004). De nationale identiteit vormt in Amerika een belangrijk onderdeel van het culturele wereldbeeld, waar in Nederland men zelfs zich kan schamen voor de rijke geschiedenis, die het land heeft (Doosje, Branscombe, Spears & Manstead, 1998, 2006). De pogingen verschillende

etnische groepen te integreren in de Nederlandse maatschappij heeft een eindeloos debat als gevolg en het belang van de Nederlandse identiteit heeft moeten leiden onder verwoede pogingen gelijkheid tussen deze groeperingen te creëren en discriminatie tegen te gaan (Verkuyten & Yildiz, 2006). Het belang van de Nederlandse identiteit onder Nederlanders weegt niet op tegen het belang van de Amerikaanse identiteit onder Amerikanen, maar waarom zou dit effecten van het besef van sterfelijkheid en persoonlijke onzekerheid op worldview defense reacties modereren?

Experiment 2

Voor een antwoord op deze vraag is aandacht nodig voor de psychologische mechanismen achter beide theorieën en grijp ik terug op de Social Identity Theory (SIT; Tajfel & Turner, 1986). Sociale categorieën zijn belangrijk voor ons begrip van de wereld en maken onderdeel uit van onze identiteit (onze sociale identiteit of collectief zelf concept). Maar we willen ons graag goed voelen over onszelf en door identificatie met sociale categorieën waar we een positief beeld van hebben, wordt de mogelijkheid geboden ook een positief beeld van onszelf te houden ('basking in reflected glory' ; Cialdini e.a., 1976). Om het zelfvertrouwen te beschermen of te verhogen heeft dit een voorkeur voor de ingroup en negatievere evaluatie van outgroups als gevolg. Volgens de TMT (Greenberg e.a., 1986) neemt deze behoefte met name toe, als we bedreigd worden door de beklemmende gedachte aan onze sterfelijkheid. Daarbij biedt het persoonlijk zelfvertrouwen weerstand tegen stressvolle situaties, zoals het besef van sterfelijkheid. Persoonlijk zelfvertrouwen kan behaald worden uit de identiteit, die het culturele wereldbeeld biedt en uit het voldoen aan de standaard en richtlijnen van een cultuur (voor een overzicht; Pyszczynski e.a., 2004; Solomon e.a., 1998) en kritiek op het culturele wereldbeeld wordt dan ook niet geduld en heeft een negatievere evaluatie van de bron van kritiek tot gevolg (voor een review; Pyszczynski e.a., 1999).

Gedachten aan de dood zorgen daarentegen voor tegenstrijdige effecten op groepsniveau. Zo wordt wél een toename in voorkeur voor de ingroup en negatievere evaluatie van outgroups onder

saillante mortaliteit aangetoond op bijvoorbeeld het gebied van religie, de Amerikaanse nationaliteit en zelfs (nationale) voetbalteams (resp. Greenberg e.a., 1990; Arndt, Greenberg & Cook, 2002; Dechesne, Greenberg, Arndt & Schimel, 2000). Maar zoals de SIT (Tajfel & Turner, 1986) al aangeeft is een voorwaarde, dat we er een positief beeld van deze groepen op nahouden en dat met name het zelfvertrouwen niet wordt geschaad door identificatie met deze groepen. Dit is echter niet altijd het geval, zodra negatieve kenmerken van een groep worden benadrukt. Castano en Dechesne (2005) leggen in hun overzichtsartikel uit dat zelfs disidentificatie, het actief afstand nemen van een groep, onder saillante mortaliteit kan voorkomen, zodra identificatie met de groep het zelfvertrouwen kan schaden. In hun onderzoek naar identificatie door studenten na verlies van een football team van de Universiteit van Arizona, lieten participanten alleen onder besef van sterfelijkheid een lagere identificatie met het team zien (Dechesne e.a., 2000a, exp. 2). Uit onderzoek van Arndt, Greenberg, Schimel, Pyszczynski en Solomon (2002) bleek daarnaast, dat vrouwen geen voorkeur voor de vrouwelijke ingroup meer toonden onder saillante mortaliteit, zodra ‘stereotype threat’ geïnduceerd werd (exp.1) en dat na priming met negatief gedrag van een lid van de etnische ‘Hispanic’ groep het werk van een Hispanic kunstenaar onder besef van sterfelijkheid negatiever werd beoordeeld door leden van dezelfde groep (en niet door Amerikaanse participanten), wat een actieve disidentificatie met deze groep aangeeft (exp.2, exp.3). De TMT beschrijft persoonlijk zelfvertrouwen als een belangrijke buffer tegen doodsgelateerde gedachten (Solomon e.a., 1998; Pyszczynski e.a., 2004) en deze kan er zelfs voor zorgen, dat ter bescherming afstand wordt genomen van sociale identiteiten onder dreiging. Een hoge mate van persoonlijk zelfvertrouwen laat onder saillante mortaliteit dan ook de behoefte het wereldbeeld te verdedigen afnemen (Harmon- Jones e.a., 1997). Maar wanneer is het verdedigen van een groep onder dreiging wel het riskeren van het persoonlijk zelfvertrouwen waard?

Pyszczynski en collega's (2004) bieden een verklaring, door in te gaan op de mate waarin het gevoel van eigenwaarde *afhankelijk* is van identificatie met een groep op zich. Zodra bekritisering van een groep het bekritisieren van een belangrijke bron voor zelfvertrouwen en betekenis betekent, zou onder saillante mortaliteit verdediging van deze identiteit de betere optie zijn (Arndt & Greenberg, 1999). In dit geval zou het distantiëren van de groep namelijk nog een grotere bedreiging kunnen zijn

voor het zelfvertrouwen, gezien deze een basis voor positieve zelfevaluatie vormt. Het gaat volgens Pyszczynski en collega's (2004) onder besef van sterfelijkheid dan ook niet om het gevoel bij een groep te horen, of om het simpelweg identificeren met een groep. Zodra deze identificatie gevolgen kan hebben voor het persoonlijk zelfvertrouwen, vindt onder saillante mortaliteit juist disidentificatie plaats en als de groep juist een bron vormt voor het zelfvertrouwen, beschermt het verdedigen van de groep het zelfvertrouwen. Het bedreigen van de status van een groep, waar men zich hoog mee identificeert heeft dan ook als gevolg dat men de groep verdedigt, waar een lage mate van identificatie zorgt voor het afstand nemen van de groep (Doosje, Ellemers & Spears, 1995).

Met betrekking op de TMT, vonden Dechesne, Janssen & Van Knippenberg (2000a), dat na het lezen van negatieve informatie over de Universiteit van Nijmegen onder deelnemers met een hoge behoefte aan structuur (PNS) de mate van identificatie met de Universiteit hetzelfde bleef en de bron van kritiek negatiever werd geëvalueerd in de mortaliteitsconditie, dan in de controleconditie. Onder deelnemers met een lage PNS vond juist disidentificatie plaats en werd de bron van kritiek niet negatiever geëvalueerd dan in de controleconditie. Een hoge PNS houdt in, dat mensen een hoge behoefte hebben aan structuur door zich bijvoorbeeld met groepen te identificeren en veel waarde hechten aan lidmaatschap van groepen (Shah, Kruglanski & Thompson, 1998). Onder saillante mortaliteit zorgt een hoge behoefte aan identificatie of PNS voor het verdedigen van een groep, zelfs als deze identificatie het persoonlijk zelfvertrouwen bedreigt en deze werd dan ook als moderator in worldview defense reacties onder saillante mortaliteit beschouwd (e.g. Castano & Dechesne, 2005).

De mate van identificatie voorafgaand aan kritiek op de groep (als *onafhankelijke* variabele) kan van invloed zijn op het wel of niet optreden van worldview defense reacties en dit wordt ook aangenomen in de literatuur, maar is naar mijn weten nog niet direct gemeten (Arndt e.a., 2002; Arndt, Greenberg & Cook, 2002; Greenberg e.a., 1990; Pyszczynski e.a., 2004; Rosenblatt e.a., 1989). Of identificatie of disidentificatie plaatsvindt onder saillante mortaliteit is afhankelijk van de mogelijke gevolgen voor het persoonlijk zelfvertrouwen (e.g. Pyszczynski e.a., 2004). Bij lage identificatie beschermt disidentificatie met een groep onder dreiging het *persoonlijk* zelfvertrouwen, door in de mogelijkheid tot *zelf*-evaluatie te benadrukken wat men niet is (Major, Spencer, Schmader, Wolfe &

Crocker, 1998). Juist hoge identificatie en daarmee een bron van zelfvertrouwen met een groep bij besef van sterfelijkheid zorgt voor de behoefte de normen en waarden van de groep te verdedigen en het positieve beeld van de groep, maar met name van het *zelf* te behouden ('worldview defense'). Persoonlijk zelfvertrouwen blijft op deze manier behouden, maar dit geldt niet voor het effect op een ander soort zelfvertrouwen.

Uit onderzoek van Branscombe en Wann (1994) bleek dat, wanneer identificatie met de Amerikaanse nationaliteit hoog was, de mogelijkheid tot het devalueren van de bron van kritiek (een Rus) na het bedreigen van de Amerikaanse nationaliteit een hoger *collectief* zelfvertrouwen als gevolg had. Een voorkeur voor de ingroup en negatievere evaluatie van de outgroup beschermt hier de *sociale* identiteit en dan lijkt het om bescherming van het *collectieve* zelfvertrouwen te gaan (Luhtanen & Crocker, 1990). Hogg en Sunderland (1991) vonden dan ook geen effecten van de mogelijkheid tot negatieve evaluatie van de outgroup na negatieve feedback op een eventuele toename in persoonlijk zelfvertrouwen. Mogelijk neemt bij verdediging van de groep onder saillante mortaliteit dan ook het collectieve zelfvertrouwen toe. Maar als de mate van identificatie met een groep laag is, kan onder dreiging eerder disidentificatie plaatsvinden. Door disidentificatie met de groep wordt het persoonlijk zelfvertrouwen als buffer beschermd (Arndt e.a., 2002; Pyszczynski e.a., 2004), maar zal het collectief zelfvertrouwen in de groep laag zijn. Onderzoek naar worldview defense reacties onder saillante mortaliteit en effecten op het collectieve zelfvertrouwen zorgen ontbreekt echter.

Saillante persoonlijke onzekerheid laat echter een andere relatie met identificatie met groepen zien. Het UMM (Van den Bos & Lind, 2002; 2009) gaat in op effecten van persoonlijke onzekerheid, maar niet op de achterliggende psychologische mechanismen. Hogg (2007) had dit met de Uncertainty – Identity Theory (UIT) wel voor ogen en legt uit, dat mensen streven subjectieve onzekerheid te verminderen over het zelf, de sociale wereld en hun plek daarin door middel van identificatie met groepen. Dit proces van zelf- categorisatie schept een 'wij gevoel' en kan onzekerheid tegengaan door bescherming te bieden, maar ook informatie over wat gepast is en hoe men zich moet gedragen; een wereldbeeld (Turner e.a., 1987). Hogg en collega's (2007) benadrukken daarbij, dat het in dit proces niet gaat om het maken van sociale vergelijkingen en zelfevaluatie, maar

om het gevoel simpelweg bij een groep te horen door zich met de groep te identificeren (het tegenovergestelde van wat de TMT stelt; Pyszczynski e.a., 2004). De motivatie voor het reduceren van persoonlijke onzekerheid zou dan niet zozeer als gevolg het beschermen of verhogen van het persoonlijk zelfvertrouwen hebben (zoals onder saillante mortaliteit), maar het proces van zelf-categorisatie voorafgaand aan sociale vergelijking. Zo wordt een hoge behoefte aan structuur (PNS) bijvoorbeeld gekenmerkt door een behoefte aan identificatie met groepen met als motivatie onzekerheid te voorkomen (Shah, Kruglanski & Thompson, 1998) en een hoge PNS kan zelfs disidentificatie met een groep voorkomen, als identificatie het persoonlijk zelfvertrouwen bedreigt en het besef van sterfelijkheid saillant is (Dechesne e.a., 2000). Subjectieve onzekerheid zorgt ook voor een hogere identificatie met groepen, ongeacht de status van de groep (Reid & Hogg, 2005), wat niet het geval is onder saillante mortaliteit (voor een review, zie Castano & Dechesne, 2005) of zonder saillante onzekerheid of sterfelijkheid (Doosje, Ellemers & Spears, 1995). Volgens Grieve & Hogg (1999) vormt zelf-categorisatie in groepen zelfs nog een belangrijker motief voor het reduceren van onzekerheid, dan de mogelijkheid tot evaluatie van het zelf en anderen. Uit hun onderzoek kwam naar voren, dat als categorisatie in groepen op basis van minimale kenmerken werd geïnduceerd (op basis van gedeelde codes en daarmee een lage identificatie), alleen onder subjectieve onzekerheid een hogere identificatie met en een voorkeur voor de ingroup en daarbij discriminatie tussen groepen resulteerde. Het simpelweg categoriseren van deelnemers in een groep zorgde voor een hogere mate van identificatie en deze vormt nu juist een belangrijke variabele in het verdedigen van een groep of disidentificatie met een groep, als de status bedreigd wordt (Doosje, Ellemers & Spears, 1995) Alleen in het eerste geval heeft dit een toename van het collectieve zelfvertrouwen als gevolg (Branscombe & Wann, 1994).

Disidentificatie met een groep onder dreiging zou tegen de functie van de groep ingaan en daarmee een tegengesteld effect kunnen hebben in de behoefte aan depersonalisatie door onzekerheid. Bovendien zou de disidentificatie met een groep onder bedreiging van deze saillante sociale identiteit wel het persoonlijk zelfvertrouwen beschermen, maar deze lijkt geen belangrijke buffer in het omgaan met persoonlijke onzekerheid. Onzekerheid zou namelijk niet alleen kunnen worden tegengegaan door

de *mate*, waarin men zich met een groep identificeert en daardoor het zelfvertrouwen dat deze kan bieden, maar door het proces van zelf- categorisatie en daarmee identificatie *op zich*. Volgens Hogg en collega's (2007) is de enige voorwaarde voor de relatie tussen subjectieve onzekerheid en identificatie dat de groep daadwerkelijk als een groep gezien wordt ('groupy'), maar zij gaan niet in op gevolgen voor de mate van identificatie of zelfs disidentificatie, als deze groep bekritiseerd wordt.

Ook in onderzoek naar het UMM (Van den Bos & Lind, 2002; 2009) werden een ingroup bias en devaluatie van outgroups gevonden, zodra de normen van een groep bedreigd worden gevonden onder saillante persoonlijke onzekerheid (e.g. Van den Bos e.a., 2005, 2006; Yavuz & Van den Bos, 2009), maar er is met deze methode nog niet gekeken naar de rol van identificatie of zelfvertrouwen. Dit zou mogelijk verschillen kunnen verklaren in worldview defense reacties ten gevolge van het besef van sterfelijkheid of persoonlijke onzekerheid op groepsniveau. Waar een belangrijk motief in terror management het beschermen of verhogen van het persoonlijk zelfvertrouwen is en misschien nog wel meer, dan verdediging van het wereldbeeld (Harmon- Jones e.a., 1997), zou het motief van depersonalisatie door identificatie (met als gevolg juist het verdedigen van de groep onder dreiging) belangrijker kunnen zijn, dan bescherming van het persoonlijk zelfvertrouwen bij zelfevaluatie (Grieve & Hogg, 1999). Dat in Noord Amerika het effect van besef van saillant persoonlijke onzekerheid kleiner bleek dan het effect van saillante mortaliteit, of zelfs uitbleef (e.g. Friedman & Arndt, 2009; Landau e.a., 2004; Routledge e.a., 2004) zou te maken kunnen hebben met de rol van (dis)identificatie met groepen in beide theorieën. In deze onderzoeken werden verschillen namelijk gevonden door bedreiging van sociale normen in het culturele wereldbeeld, waardoor onder saillante mortaliteit wel in de behoefte het persoonlijk zelfvertrouwen te beschermen kon worden voorzien (Routledge e.a., 2004). Het culturele wereldbeeld kon door middel van culturele normen, maar niet op groepsniveau, bevestigd worden (Friedman & Arndt, 2009; Landau e.a., 2004). Maar in de behoefte persoonlijke onzekerheid te reduceren door identificatie met groepen kon niet voorzien worden.

In de experimenten, waar een groter effect van saillante persoonlijke onzekerheid werd gevonden, dan van saillante mortaliteit op worldview defense reacties (Van den Bos e.a., 2005; Yavuz & Van den Bos, 2009) werd wel de mogelijkheid geboden door middel van identificatie met groepen

onzekerheid te reduceren, ook al werd dit niet direct gemeten (zie ook experiment 1). Dat worldview defense reacties onder saillante persoonlijke onzekerheid in deze onderzoeken sterker waren, dan dat van saillante mortaliteit op, kan te maken hebben met het belang van de Nederlandse (of Turkse nationaliteit) in het culturele wereldbeeld. Deze zou minder belangrijk kunnen zijn in het culturele wereldbeeld (een lagere identificatie), dan in Noord Amerika (een hoge identificatie), waardoor onder saillante mortaliteit minder behoefte aanwezig is de groep te verdedigen en een hogere mate van disidentificatie zou optreden. Dit is niet het geval onder saillante persoonlijke onzekerheid, waar het proces van identificatie een buffer vormt op zich en worldview defense reacties het gevolg kunnen zijn van deze identificatie.

Maar dit effect werd ook gevonden in reacties op de culturele norm van procedurele rechtvaardigheid en identificatie met groepen wordt in dit onderzoek dan ook niet als *enige* mogelijke moderator in verschillen tussen effecten van saillante mortaliteit of persoonlijke onzekerheid gezien. Maar met betrekking op het bevestigen of verdedigen van *groepsnormen* verwacht ik, dat de mate van identificatie een sleutel vormt in de behoefte de normen en waarden van een groep te verdedigen bij bedreiging van zijn status en dat dit verschillende effecten heeft op de staat van persoonlijk zelfvertrouwen en het collectieve zelfvertrouwen in de Nederlandse nationaliteit.

In dit experiment wordt, vooraf aan de manipulatie, de mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit gemeten en deze wordt als continue onafhankelijke variabele in de analyse meegenomen. De manipulatie van het besef van sterfelijkheid of persoonlijke onzekerheid en in de controleconditie TV kijken vindt hetzelfde plaats als in experiment 1. Om worldview defense reacties en mate van disidentificatie met de Nederlandse nationaliteit te kunnen induceren zullen deelnemers, zoals in experiment 1, een zeer negatief of positief essay met betrekking op de Nederlandse cultuur te lezen krijgen. In dit experiment echter, is de schrijver Islamitisch georiënteerd, aangezien in Nederland de Islamitische gemeenschap een veelbesproken 'outgroup' vormt (Van den Bos e.a., 2007). Vervolgens zal de eerste afhankelijke variabele, de evaluatie van het essay en de auteur gemeten worden met items vergelijkbaar met die in experiment 1. De tweede afhankelijke variabele is de mate van disidentificatie met de Nederlandse nationaliteit en wordt gemeten door de mate van het actief

afstand nemen van de Nederlandse nationaliteit naar aanleiding van het positieve of negatieve essay. De mate van collectief zelfvertrouwen (CSE) werd gemeten volgens de Collective Self Esteem Scale (Luhtanen & Crocker, 1992) toegespitst op de Nederlandse nationaliteit. De staat van persoonlijk zelfvertrouwen wordt gemeten door een Nederlandse vertaling en staatversie van de Rosenberg Self-Esteem Scale (Rosenberg, 1965).

Hierbij verwacht ik een drieweg interactie tussen de mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit, saillantie manipulatie en essaymanipulatie bij evaluatie van essay en auteur. Met name een lage mate van identificatie resulteert daarbij in sterkere worldview defense reacties (verschillen in evaluatie tussen het positieve en negatieve essay) als gevolg van saillante persoonlijke onzekerheid, dan van saillante mortaliteit of de controleconditie (Hypothese 1). Daarnaast worden bij hoge identificatie met de Nederlandse nationaliteit sterkere worldview defense reacties verwacht onder saillante mortaliteit, dan onder saillante persoonlijke onzekerheid of de controleconditie (Hypothese 2). Met betrekking op de mate van disidentificatie, verwacht ik een drieweg interactie tussen mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit, saillantie manipulatie en essaymanipulatie. Een lage identificatie zal tot een hogere mate van disidentificatie leiden in de mortaliteitsconditie, dan in de controleconditie en met name de onzekerheidsconditie na het lezen van het negatieve essay (Hypothese 3). Bij hoge identificatie verwacht ik geen verschillen tussen de mortaliteits- en onzekerheidsconditie, maar wel een lagere mate van disidentificatie, dan in de controleconditie en met name na het lezen van het positieve essay (Hypothese 4), gezien in beide manipulaties in behoeften kan worden voorzien. Verschillen zullen namelijk blijken uit de mate van collectief zelfvertrouwen in de Nederlandse nationaliteit en de staat van persoonlijk zelfvertrouwen, waarbij een drieweg interactie tussen mate van identificatie, saillantie manipulatie en essaymanipulatie op beide afhankelijke variabelen wordt verwacht (Hypothese 5 en 6). Hierbij wordt vooral een hogere mate van collectief zelfvertrouwen verwacht in de onzekerheidsconditie, dan in met name de mortaliteitsconditie en dit effect wordt versterkt bij hoge identificatie en het positieve essay. Daarbij resulteert een hogere mate van persoonlijk zelfvertrouwen in de mortaliteitsconditie, dan met name in de onzekerheidsconditie en

ook versterkt door een hoge mate van identificatie en het positieve essay, als de mogelijkheid bestaat in de behoefte te voorzien de groep te verdedigen of juist afstand te nemen van de groep.

Methode

Participanten en design

155 studenten ($n= 141$ mannen en $n= 14$ vrouwen) van de faculteit Natuur en Techniek aan de Hogeschool in Utrecht in twee faculteitsgebouwen (genaamd Nijenoord en Oudenoord) maakten onderdeel uit van het tweede experiment en kregen 2 euro voor hun deelname. Deelnemers werden willekeurig verdeeld over de zes condities van het 3 (saillantie: onzekerheid vs. mortaliteit vs. TV kijken) x 2 (essay: positief vs. negatief) between subjects factorieel design met daarbij mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit als continue onafhankelijke variabele. In elke cel bevonden zich tussen de 25 en 27 deelnemers. Drie deelnemers gaven aan een tweede nationaliteit te hebben, maar zij spraken voldoende Nederlands en dit heeft geen invloed gehad op de resultaten. De gemiddelde leeftijd bedroeg 20.01 jaar ($SD = 2.54$), ook leeftijd heeft geen hoofdeffecten of interactie effecten met de afhankelijke variabelen als gevolg gehad. Gemeten afhankelijke variabelen waren respectievelijk de evaluatie van essay en auteur, mate van disidentificatie met de Nederlandse nationaliteit, het collectief zelfvertrouwen in de Nederlandse nationaliteit (met subschalen; privé, publiek, lidmaatschap en identiteit, zie bijlage 8) en de staat van persoonlijk zelfvertrouwen (zie bijlage 9).

Experimentele procedure

Voor het experiment was ruimte gemaakt in open gelegenheden voor zelfstudie in de faculteitsgebouwen. Deze ruimtes waren niet afgesloten, maar wel gedurende een aantal weken specifiek gereserveerd voor het experiment. Deelnemers konden zich bij de proefleidster melden voor deelname aan een afstudeeronderzoek in de sociale psychologie, welke met verspreiding van flyers bekend gemaakt was. Vervolgens werd alleen vermeld, dat het onderzoek zou ingaan op de

Nederlandse nationaliteit en ongeveer 15 minuten in beslag zou nemen. Zij konden plaatsnemen aan één grote tafel, waar vragenlijsten en pennen klaarlagen, zodat meteen begonnen kon worden met het invullen. Aangezien de deelnemers steeds met meerdere aan de tafel zaten (maximaal acht), werd verzocht tijdens het experiment niet te overleggen en hier werd door de proefleidster op toegezien.

Schriftelijke uitleg. In de instructies op de eerste pagina werd in alle condities uitgelegd, dat de Universiteit Utrecht geïnteresseerd was in de overeenkomsten en verschillen, die in de huidige Nederlandse multiculturele samenleving bestaan. Daarom werd gevraagd een aantal meerkeuzevragen en een tweetal open vragen te beantwoorden over de Nederlandse cultuur en belangrijke gedachten in het leven.

Materiaal. In elke conditie werd vervolgens met zes items de eerste onafhankelijke variabele, de mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit gemeten. Deze items zijn gebaseerd op eerder onderzoek met mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit als variabele (Doosje, Branscombe, Spears & Manstead, 1998; 2006), of de Amerikaanse nationaliteit als onafhankelijke variabele (Li & Brewer, 2004) en vormen een betrouwbare schaal ($\alpha = .75$). De items konden beantwoord worden op een 9- punt Likertschaal (1 = *helemaal niet* tot en met 9 = *zeer erg*) en bevatten vragen als; “Het is belangrijk voor mij om Nederlands te zijn” , “Ik voel me niet verbonden met andere Nederlanders” en “Ik zie het Nederlands zijn als een onderdeel van wie ik ben” . Scores werden omgescoord en gemiddeld, zodat een hogere score op deze schaal een hogere mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit betekende.

De manipulatie van saillantie geschiedde hetzelfde als in experiment 1, met voor elk van de drie condities (onzekerheid vs. mortaliteit vs. TV kijken) twee open vragen met betrekking tot emotionele en fysieke associaties met persoonlijke onzekerheid, sterven of TV kijken (Solomon e.a., 1989; Van den Bos, 2001), waarin deelnemers willekeurig waren ingedeeld. Zoals in experiment 1 werd direct opvolgend met 20 items de PANAS (Watson e.a, 1988, zie bijlage 3) afgenomen, zodat kan worden nagegaan of de saillantie manipulatie en in dit experiment de identificatieschaal op zich eventueel voor positief of negatief affect hebben gezorgd. Items konden beantwoord worden op een

schaal van 1 (= *helemaal niet*) tot en met 5 (= *zeer erg*), scores werden gemiddeld en de positief affect schaal en negatief affect schaal waren beide voldoende betrouwbaar met beide $\alpha = .82$.

Om worldview defense reacties en mate van disidentificatie te kunnen meten kregen deelnemers, zoals in experiment 1, een zeer positief of zeer negatief essay te lezen met betrekking op de Nederlandse cultuur (zie bijvoorbeeld, Greenberg e.a., 1990; Van den Bos, 2001; Van den Bos e.a., 2005, 2006, 2007). In dit experiment zouden de essays (zie bijlage 6) afkomstig zijn van een forum voor Marokkaanse jongeren. Omdat voor dit experiment de identificatie met de Nederlandse nationaliteit van belang is, is geprobeerd de essays alleen toe te spitsen op dit onderwerp (McGregor e.a., 2001). Daarbij is voor een Islamitisch georiënteerde bron gekozen, aangezien deze in het multiculturele Nederland ook nu nog een veelbesproken outgroup vormt met het oog op de Nederlandse cultuur (Van den Bos e.a., 2007).

Afhankelijke variabelen en manipulatiecontrole. Worldview defense reacties werden gemeten deelnemers door op een 7- punt Likertschaal (1= *helemaal niet* tot en met 7= *zeer erg*) acht items te laten beantwoorden betreffende de evaluatie van essay en auteur. De items bevatten dezelfde vier vragen als de evaluatieschaal in experiment 1, met daarbij nog vier items, te weten; “De schrijver van dit bericht lijkt mij een onbetrouwbaar persoon” , “De schrijver van dit bericht lijkt mij een vriendelijk persoon” , “Ik ben het eens met de mening van de schrijver” en “Wat de schrijver vertelt, vind ik terecht” . Gemiddelden werden berekend en deze acht items leverden een zeer betrouwbare schaal ($\alpha = .90$), maar uit verdere analyse bleken drie items worldview defense reacties het beste te meten; “De schrijver van dit bericht lijkt mij een vriendelijk persoon” , “Ik vind de schrijver van dit bericht attent” en “Wat de schrijver vertelt, vind ik terecht” ($\alpha = .86$). Scores werden gemiddeld, zodat een hogere score een positievere evaluatie van essay en auteur betekende en deze items vormden samen uiteindelijk de afhankelijke evaluatieve variabele.

Disidentificatie houdt het *actief* afstand nemen van een sociale identiteit in, zodra deze bedreigd wordt en is daarmee niet hetzelfde als een lage mate van identificatie (e.g. Major e.a., 1998) en hier werd rekening mee gehouden in de schaalconstructie. De schaal bestaat uit zes items, welke

deels gebaseerd zijn op eerder onderzoek naar disidentificatie met de Nederlandse nationaliteit (Verkuyten & Yildiz, 2007, exp.3) maar toegespitst op (actieve) disidentificatie na het lezen van het positieve of negatieve essay. De schaal bevat zes items, welke beantwoord konden worden op een 7-punt Likertschaal (1= *helemaal niet* tot en met 7= *zeer erg*); “Ik voel me aangesproken, door wat de schrijver van dit bericht vertelt”, “Ik vind dat wat de schrijver vertelt, niets met mij te maken heeft”, “Ik vind dat wat de schrijver vertelt, betrekking heeft op mij”, “Ik zou door dit bericht mijzelf geen Nederlander meer willen noemen”, “Ik heb niet het gevoel, dat de schrijver het over mij heeft” en “Ik heb het gevoel, dat de schrijver het over ‘ons Nederlanders’ heeft”. Met uitzondering van de vierde vraag, leverde de schaal een redelijke betrouwbaarheid op ($\alpha = .61$). De scores op de eerste, derde en zesde vraag werden omgescoord en alle scores werden gemiddeld, zodat een hogere score op de disidentificatie schaal een hogere mate van disidentificatie naar aanleiding van het positieve of negatieve essay aangaf.

Opeenvolgend werd de mate van collectief zelfvertrouwen (CSE) gemeten door middel van de vier subschalen van de Collective Self Esteem Scale (CSES; Luhtanen & Crocker, 1992) toegespitst op de Nederlandse nationaliteit. Deze subschalen bestaan uit elk vier items, die de mate meten waarin; men zichzelf als een waardevol lid van de groep ziet (Lidmaatschap CSE, $\alpha = .71$), tevreden is met het lidmaatschap van de groep (Privé CSE, $\alpha = .59$), men denkt dat anderen lidmaatschap van de groep positief evalueren (Publiek CSE, $\alpha = .45$) en lidmaatschap een belangrijk onderdeel van de identiteit vormt (Identiteit CSE, $\alpha = .75$) (zie bijlage 7 voor alle items). Alle items werden in willekeurige volgorde gepresenteerd. Maar de subschalen worden niet afzonderlijk in de analyse meegenomen, gezien de onvoldoende interne consistentie van de subschalen Privé CSE en Publiek CSE. Het uitzonderen van deze twee subschalen bracht wel voldoende betrouwbaarheid ($\alpha = .77$), maar de 16 items van de CSES als gehele schaal bleek de hoogste betrouwbaarheid ($\alpha = .82$) op te leveren en deze zal dan ook als één schaal voor het meten van collectief zelfvertrouwen in de analyse worden meegenomen. De items konden op een 7- punt Likertschaal (1= *helemaal niet* tot en met 7= *zeer erg*) beantwoord worden, waarna scores werden omgescoord en gemiddeld, zodat een

hogere score op de schaal van collectief zelfvertrouwen een hogere mate van collectief zelfvertrouwen zou meten.

De laatste afhankelijke variabele was de staat van persoonlijk zelfvertrouwen en deze werd gemeten door middel van een Nederlandse vertaling en ‘staatversie’ van de Self Esteem Scale van Rosenberg (SES; 1965). Om ervoor te zorgen, dat deelnemers alleen hun staat van persoonlijk zelfvertrouwen aangaven, werd eerst een korte instructie gegeven, waarin werd gevraagd of deelnemers wilden invullen wat zij “nu, dat wil zeggen op dit moment” voelden. Ook werd de vragenlijst ingeleid met “Op dit moment;”. Vervolgens konden zij de tien items (zie bijlage 8) op een 7 – punt Likertschaal (1 = *helemaal niet* tot en met 7 = *zeer erg*) beantwoorden en ook hier werden scores omgescoord en gemiddeld. De schaal van staat van persoonlijk zelfvertrouwen bleek voldoende betrouwbaar ($\alpha = .83$) en een hogere score op deze schaal betekent een hogere mate van staat van persoonlijk zelfvertrouwen.

De manipulatiecontrole bestond uit dezelfde zes items als in experiment 1, die de mate van gedachten aan onzekerheid, sterfelijkheid en TV kijken meten. Ook hier konden de items beantwoord worden op een 7- punt Likertschaal (1= *helemaal niet* tot en met 7= *zeer erg*) en de manipulatiecontrole bleek voor de conditie onzekerheid ($\alpha = .68$), mortaliteit ($\alpha = .76$) en TV kijken ($\alpha = .76$) voldoende betrouwbaar.

Tot slot werd met drie items naar de sekse, leeftijd en nationaliteit van de deelnemers gevraagd en werden de deelnemers bedankt voor hun deelname, anonimiteit gegarandeerd en werd de mogelijkheid geboden alsnog hun deelname aan het onderzoek te staken. Vervolgens konden deelnemers de vragenlijst bij de proefleidster inleveren, zodat de financiële vergoeding kon worden uitbetaald en werden eventuele vragen met betrekking op het doel van onderzoek beantwoord.

Resultaten

Manipulatiecontrole. Een General Linear Model (GLM) analyse werd uitgevoerd met de drie condities van saillantie manipulatie (onzekerheid/ mortaliteit / TV) en de twee condities van essaymanipulatie (positief / negatief) als categorische onafhankelijke variabelen en de mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit als continue onafhankelijke variabele, met de drie schalen van de manipulatiecontrole (onzekerheid/ mortaliteit/ TV) als afhankelijke variabelen. Hier bleek zoals verwacht alleen een hoofdeffect van saillantie uit, $F(6, 284) = 20.87, p < .001, \eta^2 = .31$. Volgens een Least Difference Analyse werd in de mortaliteitsconditie meer aan de dood gedacht ($M = 2.86, SD = 1.63$), dan in de onzekerheidsconditie ($M = 1.34, SD = 0.88, p < .001$) en de controleconditie ($M = 1.30, SD = 0.79, p < .001$). In de controleconditie werd meer aan TV kijken gedacht ($M = 2.89, SD = 1.68$), dan in de onzekerheidsconditie ($M = 1.35, SD = 0.87, p < .001$) en de mortaliteitsconditie ($M = 1.26, SD = 0.60, p < .001$). Ook met een MANOVA werden op univariaat niveau hoofdeffecten van mortaliteit gevonden ($F(2, 152) = 30.36, p < .001$) en van de controleconditie, $F(2, 152) = 32.78, p < .001$. Maar zoals in experiment 1 gold dit hoofdeffect niet voor de onzekerheidsconditie ($F(2, 152) = 0.46, p < .63$) en werd in de onzekerheidsconditie niet meer aan onzekerheid gedacht ($M = 2.85, SD = 1.37$), dan in de mortaliteitsconditie ($M = 2.64, SD = 1.52, p < .45$) en de controleconditie ($M = 2.60, SD = 1.38, p < .38$). In elke conditie werd evenveel aan onzekerheid gedacht, maar aan de dood werd voornamelijk in de mortaliteitsconditie gedacht. Bovendien werd in de mortaliteitsconditie nauwelijks meer aan de dood gedacht ($M = 2.86, SD = 1.63$), dan aan onzekerheid ($M = 2.64, SD = 1.52$). Dit is, afgezien van de controleconditie, in lijn met experiment 1 en eerdere bevindingen (McGregor e.a., 2001; Van den Bos e.a., 2005) en zal verder op in worden gegaan in de algemene discussie.

PANAS uitkomsten. Direct volgend op de saillantie manipulatie werd de PANAS (Watson e.a., 1988) afgenomen om eventueel positief affect of negatief affect te kunnen meten, door de vragen van de saillantie manipulatie, of in dit experiment de identificatieschaal. Een GLM analyse werd uitgevoerd

met de drie condities van saillantie (onzekerheid/mortaliteit/TV) als categorische onafhankelijke variabele, mate van identificatie ($M = 6.60$, $SD = 1.27$) als continue onafhankelijke variabele en de gemiddelde waarden van de positieve affect schaal ($M = 3.39$, $SD = 0.61$) en negatieve affect schaal ($M = 1.65$, $SD = 0.55$) als afhankelijke variabelen. Hier bleek op multivariaat niveau een hoofdeffect van identificatie uit, $F(2, 147) = 3.49$, $p < .05$, $\eta^2 = .05$. Deze werd echter gekwalificeerd door maar een marginaal negatiever affect bij + 1SD hogere identificatie, dan bij - 1SD lagere identificatie, $F(1, 147) = 3.49$, $p < .06$, $\eta^2 = .02$. Dit effect is niet substantieel en zal daarmee niet ander toegelicht worden.

Afhankelijke variabelen. De eerste twee hypothesen gaan in op de mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit als moderator in de relatie tussen saillante persoonlijke onzekerheid en saillante mortaliteit in worldview defense reacties. De gemiddelden en standaarddeviaties met betrekking tot de evaluatie van essay en auteur staan vermeld in Tabel 3. Om hoofd- en interactie effecten te kunnen bekijken is een GLM analyse uitgevoerd met saillantie (onzekerheid/mortaliteit/TV), essay (positief/negatief) en gestandaardiseerde scores van de mate van identificatie als onafhankelijke variabelen en de evaluatieschaal als afhankelijke variabele. De drieweg interactie was niet significant, $F(2, 143) = 1.58$, $p < .21$, $\eta^2 = .02$. Dit wil zeggen, dat de mate van identificatie geen moderator vormt in worldview defense reacties als gevolg van saillante persoonlijke onzekerheid of saillante mortaliteit. Een opvallend detail is, dat de mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit onder deelnemers over het algemeen vrij hoog was met een gemiddelde van $M = 6.60$ en $SD = 1.27$ op een 9- punt Likertschaal. In de algemene discussie zal verder worden ingegaan op dit gegeven. Wel werd zoals in experiment 1 een sterk hoofdeffect van essay gevonden, $F(1, 143) = 216.38$, $p < .001$, $\eta^2 = .60$, geen hoofdeffect van saillantie, $F(2, 143) = 0.84$, $p < .84$, $\eta^2 = .01$, maar een marginaal significante tweeweg interactie tussen saillantie en essay, $F(2, 143) = 2.80$, $p < .06$, $\eta^2 = .04$. Bij verdere analyse door middel van een MANOVA met alleen saillantie en essay als onafhankelijke variabelen bleek, dat hoewel in elke conditie grote verschillen in evaluatie van het positieve en negatieve essay aanwezig waren (het hoofdeffect van essay) en de verschillen tussen de drie condities vrij klein (zoals de marginale interactie aangeeft), verschillen in worldview

defense reacties tussen alleen de onzekerheidsconditie en mortaliteitsconditie wel significant waren, $F(1, 98) = 5.23$, $p < .02$. Dat de interactie met drie condities maar marginaal significant was, kan verklaard worden door het feit dat de scores op de evaluatie schaal in de controleconditie zich tussen die van de onzekerheidsconditie en de mortaliteitsconditie bevinden (zie Tabel 3). Worldview defense reacties waren in de onzekerheidsconditie ($F(1, 153) = 57.09$, $p < .001$, $\eta^2 = .27$) namelijk zelfs twee keer zo sterk als in de mortaliteitsconditie ($F(1, 153) = 22.31$, $p < .001$, $\eta^2 = .13$) met de controleconditie daar tussenin ($F(1, 153) = 36.47$, $p < .001$, $\eta^2 = .19$). Er bevinden zich geen significante verschillen in worldview defense reacties tussen de mortaliteitsconditie en de controleconditie, $F(1, 100) = 0.88$, $p < .35$.

Tabel 3. Gemiddelden* (M) en standaarddeviaties (SD) van de scores op de schaal van evaluatie van essay en auteur per saillantie en essay (experiment 2).

Essay	Onzekerheid		Mortaliteit		TV kijken	
	M	SD	M	SD	M	SD
Positief	5.24	0.87	4.99	1.16	5.21	1.03
Negatief	2.23	0.90	2.92	1.24	2.72	1.20

*Scores hebben een mogelijke range van 1 tot en met 7, hogere scores betekenen een positievere attitude t.o.v. essay en auteur.

Met deze resultaten kan de eerste hypothese gedeeltelijk bevestigd worden. Hoewel de mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit geen moderator vormt in worldview defense reacties, blijken worldview defense reacties in de onzekerheidsconditie sterker, dan in de mortaliteitsconditie. Omdat dit voor zowel een hogere, als een lagere identificatie met de Nederlandse nationaliteit geldt, kan de tweede hypothese niet bevestigd worden.

De derde en vierde hypothese hebben betrekking op effecten van saillantie, essay en mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit op eventuele disidentificatie met de Nederlandse nationaliteit. De gemiddelden en standaarddeviaties met betrekking tot scores op de disidentificatie schaal staan vermeld in Tabel 4. Om hoofd- en interactie effecten te kunnen nagaan is een GLM analyse uitgevoerd met saillantie (onzekerheid/mortaliteit/TV), essay (positief/negatief) en mate van identificatie ($M = 6.60$, $SD = 1.27$) als onafhankelijke variabelen en de disidentificatie schaal als afhankelijke variabele. Ook hier werd geen significante drieweg interactie gevonden, $F(2, 143) = 0.21$, $p < .81$, $\eta^2 = .00$, waardoor nogmaals bevestigd wordt, dat de (over het algemeen hoge) mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit geen moderator vormt in worldview defense reacties. De mate van identificatie toonde ook geen hoofd effect, $F(1, 143) = 3.00$, $p < .09$, $\eta^2 = .02$, of interactie effecten met variabelen aan. Wel werd een sterk hoofdeffect van essay gevonden, $F(1, 143) = 50.09$, $p < .001$, $\eta^2 = .26$. Het negatieve essay had een sterkere disidentificatie als gevolg, dan het positieve essay (zie Tabel 4). Dit gold voor elk van de drie condities en toch bleek een marginale tweeweg interactie tussen saillantie en essay, $F(2, 143) = 2.61$, $p < .08$, $\eta^2 = .04$. Zoals bij de evaluatieschaal, is door verdere analyse door middel van een MANOVA met saillantie en essay als onafhankelijke variabelen gekeken naar verschillen tussen alleen de onzekerheids- en mortaliteitsconditie. Maar ook deze zijn maar marginaal, $F(2, 143) = 0.84$, $p < .09$. Ondanks dat de sterkte van de effectgrootte in de onzekerheidsconditie ($F(1, 153) = 29.82$, $p < .001$, $\eta^2 = .16$) drie keer zo groot was dan in de mortaliteitsconditie ($F(1, 153) = 8.01$, $p < .01$, $\eta^2 = .05$) worden met betrekking op het positieve essay geen significante verschillen gevonden tussen beide condities, $F(1, 100) = 1.26$, $p < .27$, $\eta^2 = .01$, en op het negatieve essay ook niet, $F(1, 100) = 0.94$, $p < .34$, $\eta^2 = .01$. Het negatieve essay heeft niet tot een hogere disidentificatie geleid en het positieve essay niet tot een lagere disidentificatie in de onzekerheidsconditie, dan in de mortaliteitsconditie. De marginaal significante interactie kan daarmee verklaard worden door de grootte van verschillen in mate van disidentificatie tussen het negatieve en positieve essay en deze was (marginaal) sterker in de onzekerheidsconditie. Daarbij bestonden geen verschillen tussen de mortaliteitsconditie en de controleconditie, $F(1, 100) = .01$, $p < .95$.

Tabel 4. Gemiddelden* (*M*) en standaarddeviaties (*SD*) van de scores op de schaal van disidentificatie per saillantie en essay (experiment 2).

Essay	Onzekerheid		Mortaliteit		TV kijken	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Positief	3.13	0.97	3.53	1.24	3.65	1.09
Negatief	4.93	1.32	4.53	1.18	4.62	0.89

*Scores hebben een mogelijke range van 1 tot en met 7, hogere scores betekenen een hogere mate van disidentificatie met de Nederlandse nationaliteit.

Met andere woorden, kan alleen een hoofdeffect van essay worden geconcludeerd, waarbij het negatieve essay een hogere mate van disidentificatie als gevolg had, dan het positieve essay. De vierde hypothese kan hierbij maar gedeeltelijk bevestigd worden, gezien er geen verschillen werden gevonden tussen alle drie de condities en de mate van disidentificatie lager was na het lezen van het positieve essay, dan na het lezen van het negatieve essay. Maar dit resultaat was onafhankelijk van de mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit. De derde hypothese kan niet bevestigd worden, gezien alleen een hoofdeffect van essay is gemeten.

De vijfde en zesde hypothese belichten de effecten van saillantie, essay en mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit op het collectieve zelfvertrouwen en het persoonlijk zelfvertrouwen. De gemiddelden en standaarddeviaties met betrekking tot scores op de schaal van collectief zelfvertrouwen staan vermeld in Tabel 5. Een GLM analyse met saillantie (onzekerheid/mortaliteit/TV), essay (positief/negatief) en mate van identificatie ($M = 6.60$, $SD = 1.27$) als onafhankelijke variabelen en de schaal van collectief zelfvertrouwen als afhankelijke variabele gaf ook voor de vijfde hypothese geen significante drieweg interactie, $F(2, 143) = 2.20$, $p < .12$, $\eta^2 = .03$. Daarbij werd ook geen tweeweg interactie tussen saillantie en essay gevonden, $F(2, 143) = 0.39$, $p < .68$, $\eta^2 = .01$, geen hoofdeffect van essay, $F(1, 143) = 0.05$, $p < .83$, $\eta^2 = .00$, en geen hoofdeffect van saillantie, $F(2, 143) = 0.28$, $p < .76$, $\eta^2 = .00$. Wel kwam een sterk hoofdeffect

van identificatie, $F(1, 143) = 114.85$, $p < .001$, $\eta^2 = .45$, en een tweeweg interactie tussen de mate van identificatie en essay naar voren, $F(1, 143) = 3.85$, $p < .05$, $\eta^2 = .03$, maar zoals de effectgrootte al enigszins aangeeft is deze relatie zwak en bij een GLM analyse met alleen identificatie en essay als onafhankelijke variabelen blijft deze relatie nauwelijks stand houden, $F(1, 151) = 2.67$, $p < .10$, $\eta^2 = .02$. Deze wordt voornamelijk verklaard door een nog sterker hoofdeffect van identificatie, $F(1, 151) = 131.36$, $p < .001$, $\eta^2 = .47$.

Tabel 5. Gemiddelden* (M) en standaarddeviaties (SD) van de scores op de schaal van collectief zelfvertrouwen per saillantie en essay.

	Onzekerheid		Mortaliteit		TV kijken	
	M	SD	M	SD	M	SD
Essay						
Positief	4.99	0.93	5.06	0.75	5.03	0.62
Negatief	5.01	0.38	5.07	0.65	5.10	0.92

*Scores hebben een mogelijke range van 1 tot en met 7, hogere scores betekenen een hogere mate van collectief zelfvertrouwen in de Nederlandse nationaliteit.

Alleen een hogere mate van identificatie laat ook een hoger collectief zelfvertrouwen zien ($r = .68$, $p < .001$) en zoals de gemiddelde mate van identificatie, was ook het gemiddelde collectieve zelfvertrouwen van scores op een 7- punt Likertschaal vrij hoog ($M = 5.04$, $SD = 0.73$). Scores bleken onafhankelijk van saillantie of essay, wat wil zeggen dat ook de vijfde hypothese niet bevestigd kan worden.

De gemiddelden en standaarddeviaties met betrekking tot scores op de schaal van persoonlijk zelfvertrouwen staan vermeld in Tabel 6. Een GLM analyse met de condities van saillantie en essay en de mate van identificatie ($M = 6.60$, $SD = 1.27$) als onafhankelijke variabelen en de schaal van persoonlijk zelfvertrouwen als afhankelijke variabele gaf ook geen significante drieweg interactie aan, $F(2, 143) = 0.01$, $p < .99$, $\eta^2 = .00$. Ook werden verder geen significante tweeweg interactie effecten of hoofdeffecten aangetoond. Hiermee kan de zesde hypothese niet bevestigd worden, aangezien zich

geen verschillen bevinden tussen de condities van saillantie of essay en scores ook onafhankelijk zijn van de mate van identificatie. Ook het gemiddelde van scores op een 7- punt Likertschaal van persoonlijk zelfvertrouwen was hoog ($M = 5.77$, $SD = 0.73$) en zelfs hoger, dan het gemiddelde collectieve zelfvertrouwen ($M = 5.04$, $SD = 0.73$) en dit zal in de algemene discussie toegelicht worden.

Tabel 6. Gemiddelden* (M) en standaarddeviaties (SD) van de scores op de schaal van staat van persoonlijk zelfvertrouwen per saillantie en essay.

Essay	Onzekerheid		Mortaliteit		TV kijken	
	M	SD	M	SD	M	SD
Positief	5.69	0.85	5.80	0.64	5.67	0.77
Negatief	5.81	0.71	5.69	0.71	5.96	0.66

*Scores hebben een mogelijke range van 1 tot en met 7, hogere scores betekenen een hogere mate van de staat van persoonlijk zelfvertrouwen.

Algemene Discussie

De resultaten uit experiment 2 tonen met geen enkele afhankelijke variabele een drieweg of tweeweg interactie met de mate van identificatie, saillantie en/of essay, wat wil zeggen dat ook de mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit geen moderator vormt in reacties op saillante mortaliteit of persoonlijke onzekerheid (Hypothese 2). Hypothese 1 kon gedeeltelijk bevestigd worden en repliceert resultaten uit eerder onderzoek in Nederland (Van den Bos e.a., 2005) en experiment 1, waarbij persoonlijke onzekerheid sterkere worldview defense reacties als gevolg heeft, dan het besef van sterfelijkheid. Er bevonden zich geen verschillen in mate van disidentificatie tussen condities, maar wel tussen essays (marginaal meer in de onzekerheidsconditie). In alle condities was de mate van disidentificatie hoger na het lezen van het negatieve essay, dan na het positieve essay. Hypothese 4 werd daardoor gedeeltelijk bevestigd en hypothese 3 niet. Het ontbreken van verschillen tussen condities in collectief en persoonlijk zelfvertrouwen ondersteunen ook hypothese 5 en 6 niet.

Net zoals in experiment 1, leidt het herinneren aan sterfelijkheid tot meer doodsgerelateerde gedachten, dan in andere condities. Maar in het tweede experiment werd in alle condities evenveel aan onzekerheid gedacht, wat nog niet eerder in onderzoek naar het UMM en de TMT gebeurd is. In experiment 1 was het verschil in gedachten aan onzekerheid tussen de onzekerheidsconditie en controleconditie nog marginaal en ook in de mortaliteitsconditie werd enigszins meer aan onzekerheid gedacht, dan in de controleconditie. Bovendien bevinden zich in experiment 2 geen verschillen in evaluatieve worldview defense reacties tussen de mortaliteitsconditie en de controleconditie, terwijl in experiment 1 worldview defense reacties in de controleconditie nog enigszins sterker waren dan in de mortaliteitsconditie. Met andere woorden zou in experiment 2, maar niet in experiment 1 de verklaring opgaan, dat gedachten aan onzekerheid geheel verantwoordelijk kunnen zijn voor worldview defense reacties onder het besef van sterfelijkheid (McGregor e.a., 2001; Van den Bos e.a., 2005), maar wel dat gedachten aan onzekerheid gedeeltelijk verantwoordelijk zijn voor dit effect en dat doodsgerelateerde gedachten in tenminste dit onderzoek minder gevolgen hebben voor worldview

defense reacties. Waarom in experiment 2 in de controleconditie evenveel aan onzekerheid werd gedacht, als in zelfs de onzekerheidsconditie en in experiment 1 de verschillen maar marginaal waren, kan te maken hebben met TV kijken als keuze voor de controleconditie. Met alle gebeurtenissen van het afgelopen decennium (bijvoorbeeld 9/11, natuurrampen in Zuid- Oost Azië en New Orleans, in Nederland faillissementen en werkeloosheid door de kredietcrisis en zelfs een aanslag op het Koninklijk huis), waar op TV steeds uitgebreider verslag over wordt gedaan en de kijker niet meer wordt gespaard van de schokkende beelden, heeft deze mogelijk zijn neutraliteit verloren. Gedachten aan TV kijken kunnen ook gedachten aan deze gebeurtenissen oproepen en herinneren aan de wereld als een onzekere plek, maar niet gerelateerd aan de dood. Verder onderzoek naar wat gedachten aan TV kijken kunnen oproepen is nodig, maar gedachten aan onzekerheid kunnen daarmee in zowel de mortaliteitsconditie, als de 'controle' conditie hebben geleid tot worldview defense reacties en deze blijven in de onzekerheidsconditie het sterkst.

Deze conclusie wordt echter niet gesterkt in de verschillen in mate van disidentificatie na het lezen van het positieve of negatieve essay. Saillante persoonlijke onzekerheid laat marginaal grotere verschillen zien in disidentificatie tussen het positieve en negatieve essay, dan saillante mortaliteit en dit is waarschijnlijk het gevolg van de mede sterkere worldview defense reacties. De disidentificatie schaal volgde de evaluatieschaal namelijk direct op en was ook toegespitst op het essay. Volgens de TMT kan disidentificatie met een groep optreden, als identificatie met de groep schadelijk is voor het persoonlijk zelfvertrouwen en het laatste vormt een basale buffer tegen doodsgerelateerde gedachten (Arndt e.a., 2002; Dechesne, 2000a; Pyszczynski e.a., 2004) en ook in dit onderzoek is de mate van disidentificatie onder besef van sterfelijkheid hoger na het lezen van het negatieve essay, dan het positieve essay. Saillante mortaliteit laat daarbij geen verschillen in worldview defense reacties zien met de controleconditie. Maar dit is niet afhankelijk van de mate van identificatie met de groep voorafgaand aan de manipulatie. Bovendien was de gemiddelde mate van identificatie met de Nederlandse nationaliteit vrij hoog en de mate van disidentificatie na het lezen van het negatieve of positieve essay verschilt niet van de onzekerheids- of controleconditie. Dit kan verklaard worden door het feit, dat in de mortaliteitsconditie nauwelijks meer aan de dood werd gedacht, dan aan onzekerheid

en dat de mate van gedachten aan onzekerheid niet verschilt tussen alle drie de condities. De saillantie- en essaymanipulatie hebben in elke conditie evaluatieve worldview defense reacties als gevolg gehad (maar het sterkst bij saillante persoonlijke onzekerheid), maar ook in elke conditie een hogere mate van disidentificatie na het lezen van het negatieve essay. Doodsgerelateerde gedachten lijken dan niet verantwoordelijk voor deze effecten, maar gedachten aan onzekerheid.

De Uncertainty- Identity Theory (Hogg, 2007) kan wel een verklaring geven voor het optreden van worldview defense reacties, maar niet voor eventuele disidentificatie. De theorie benadrukt dat identificatie met een groep door depersonalisatie subjectieve onzekerheid kan tegengaan en dat deze functie van groepen zelfs belangrijker kan zijn dan de mogelijkheid tot evaluatie van het zelf en de groep. Volgens Hogg (2007) kan identificatie met een groep als buffer tegen onzekerheid fungeren en is een voorkeur voor de ingroup en negatieve beoordeling van de outgroup het gevolg. Dit verklaart, dat in elke conditie naast gedachten aan onzekerheid ook worldview defense reacties werden gemeten (maar het sterkst in de onzekerheidsconditie). Gedachten aan onzekerheid kunnen volgens deze theorie leiden tot een toename van identificatie met een groep, wat ook verklaart dat de mate van identificatie gemeten *voorafgaand* aan de manipulatie van onzekerheid geen effect had op worldview defense reacties of de mate van disidentificatie. De TMT neemt echter aan, dat een hoge mate van identificatie met een groep duidt op de groep als bron voor persoonlijk zelfvertrouwen (e.g. Pyszczynski, 2004), maar het effect van de mate van identificatie met een sociale identiteit op worldview defense reacties en disidentificatie met een groep was nog niet direct gemeten. Aangezien in dit onderzoek blijkt dat de mate van identificatie als onafhankelijke variabele niet van invloed is op worldview defense reacties of eventuele disidentificatie, zou deze niet zomaar gerelateerd kunnen worden aan het wel of niet optreden van worldview defense reacties en daarbij niet zomaar aan een hoge identificatie als bron van zelfvertrouwen met worldview defense reacties als gevolg (Arndt & Greenberg, 1999). Dat zowel worldview defense reacties optreden, als disidentificatie met de Nederlandse nationaliteit als deze bekritiseerd wordt, ligt daarmee mogelijk aan verschillende behoeftes, die deze reacties kunnen vervullen. Zoals de Uncertainty- Identity Theory (Hogg, 2007) aangeeft kan een voorkeur voor de ingroup en negatieve evaluatie van de bron van kritiek het gevolg zijn van een toename van

identificatie met de groep om onzekerheid te reduceren. Disidentificatie als gevolg van bekritisering van een sociale identiteit heeft echter als functie het beschermen van het persoonlijk zelfvertrouwen (Arndt e.a., 2002; Pyszczynski e.a., 2004) en een hogere mate van persoonlijk zelfvertrouwen, kan ook zorgen voor een afname in worldview defense reacties onder saillante mortaliteit (Harmon- Jones e.a., 1997). Dat worldview defense reacties dan ook sterker zijn na manipulatie van onzekerheid, dan van mortaliteit in beide experimenten en eerder onderzoek in Nederland (Van den Bos e.a., 2005) en Turkije (Yavuz & Van den Bos, 2009) bevestigt deze suggestie en het verdedigen of bevestigen van het culturele wereldbeeld in een onzekere wereld (Van den Bos, 2001) en daarbij dat het besef van sterfelijkheid niet alleen gedachten aan onzekerheid omvat, maar ook dat het juist deze gedachten zijn, die verantwoordelijk kunnen zijn voor worldview defense reacties. De hoge mate van disidentificatie na het lezen van het negatieve essay zou eerder het gevolg zijn van beschermen van het persoonlijk zelfvertrouwen, echter in dit onderzoek niet alleen door toedoen van gedachten aan de dood, maar ook door gedachten aan onzekerheid. Het maken van onderscheid tussen worldview defense reacties en de mate van disidentificatie op basis van verschillende behoeftes (persoonlijk zelfvertrouwen en zekerheid) kan deze resultaten misschien verklaren. Deze zijn in eerder onderzoek en in dit onderzoek nog niet beide als afhankelijke variabelen onderzocht. Maar dat het om twee verschillende behoeftes gaat kan ook bevestigd door juist het niet kunnen bevestigen van de vijfde en zesde hypothese.

Zowel volgens het UMM als de TMT fungeert het verdedigen van het wereldbeeld, maar nog niet onderzocht niet als gevolg van identificatie ná manipulatie, als buffer tegen saillante persoonlijke onzekerheid en het besef van sterfelijkheid en aangezien deelnemers de mogelijkheid tot negatieve evaluatie van het essay en de auteur kregen, werd in die behoefte voorzien (maar sterker in de onzekerheidsconditie). Het persoonlijk zelfvertrouwen vormt volgens de TMT een belangrijke tweede buffer tegen doodsgelateerde gedachten, maar dit is nog niet door met betrekking tot onzekerheidsmanagement onderzocht. Dit onderzoek bevestigt dan ook tegen de verwachtingen in, dat de twee theorieën misschien nog wel meer gelijkenissen tonen. De vijfde en zesde hypothese namelijk konden niet bevestigd worden door het ontbreken van verschillen in de mate van de staat van persoonlijk zelfvertrouwen en collectief zelfvertrouwen tussen de drie condities. Een bias naar de

ingroup en negatieve beoordeling van de outgroup als gevolg van bekritisering van een belangrijke sociale identiteit kunnen het collectieve zelfvertrouwen verhogen (Branscombe & Wann, 1994) en effecten op het persoonlijk zelfvertrouwen werden hierbij niet gevonden (Hogg & Sunderland, 1991). Disidentificatie als gevolg van bekritisering van een belangrijke sociale identiteit kan het persoonlijk zelfvertrouwen beschermen (Arndt e.a., 2002; Dechesne, 2000a; Pyszczynski, 2004), maar effecten op het collectieve zelfvertrouwen zijn nog niet onderzocht. Beide hebben in alle condities plaatsgevonden en de mate van identificatie voorafgaand aan manipulatie heeft hier weinig effect op. Afgezien van een hoger collectief zelfvertrouwen bij een hoge mate van identificatie in alle condities, was zowel het gemiddelde persoonlijke zelfvertrouwen, als het gemiddelde collectieve zelfvertrouwen in alle condities hoog en het is niet waarschijnlijk dat dit laatste door eventuele disidentificatie komt. Aangezien ook geen verschillen in het collectieve zelfvertrouwen werden gevonden door toedoen van het positieve of negatieve essay, kunnen worldview defense reacties het collectieve zelfvertrouwen hebben verhoogd in alle condities, waar vervolgens disidentificatie (na het negatieve essay) het persoonlijk zelfvertrouwen heeft beschermd. Nog belangrijker is dat ondanks de over het algemeen hoge identificatie met de Nederlandse nationaliteit, de gemiddelde staat van persoonlijk zelfvertrouwen hoger was dan het gemiddelde collectieve zelfvertrouwen. Dit wil niet zeggen, dat de behoefte het persoonlijk zelfvertrouwen te beschermen sterker is, dan de behoefte aan zekerheid. Dit geeft wel aan dat ook in onzekerheidsmanagement het beschermen of verhogen van het persoonlijk zelfvertrouwen een tweede buffer kan vormen en dat zelfevaluatie ook in onzekerheidsmanagement van belang kan zijn.

Ondanks de overeenkomsten tussen effecten van saillante mortaliteit, onzekerheid en de 'controle' conditie en de mogelijke overlap in de Uncertainty- Identity Theory, TMT en het UMM, blijft de vraag of het nu doodsgelateerde gedachten of gedachten aan onzekerheid zijn, die voor een behoefte aan zekerheid en persoonlijk zelfvertrouwen zorgen. In dit onderzoek is de conclusie onduidelijk; in alle drie de condities werd evenveel aan onzekerheid gedacht en resultaten zijn ook vergelijkbaar tussen alle drie de condities op worldview defense reacties na. In de mortaliteitsconditie in het eerste experiment werd wel meer aan onzekerheid en de dood gedacht, dan in de

controleconditie, maar in de controleconditie waren worldview defense reacties sterker. Ook in het eerste experiment kan getwijfeld worden aan de neutraliteit van TV kijken als controleconditie en welke gedachten dit medium kan oproepen. Maar worldview defense reacties blijven echter in de onzekerheidsconditie in beide experimenten het sterkst.

Dit zijn grote conclusies voor resultaten uit één onderzoek en uiteraard zou verder onderzoek naar deze suggesties vereist zijn. Maar de combinatie van drie theorieën (UMM, TMT en Uncertainty-Identity Theory) biedt interessante mogelijkheden; de manipulatie van onzekerheid of (onzekerheid door) mortaliteit kan identificatie met een saillante sociale identiteit verhogen, wat een grotere voorkeur voor de ingroup, negatieve beoordeling van de bron (worldview defense) en een hoog collectief zelfvertrouwen als gevolg heeft. Om het persoonlijk zelfvertrouwen te beschermen vindt na bekritisering van de groep ook disidentificatie met de groep plaats, waarmee het persoonlijk zelfvertrouwen als tweede buffer kan functioneren. Deze suggestie zou terror management en onzekerheidsmanagement samenvoegen tot één theorie, waarin zowel de behoefte aan persoonlijk zelfvertrouwen, als zekerheid door anderen (identificatie, worldview defense reacties en collectief zelfvertrouwen) weerstand kunnen bieden tegen de aversieve staat van onzekerheid en het besef van sterfelijkheid. Toekomstig onderzoek zal daarmee gericht moeten zijn op de neutraliteit van TV kijken als controleconditie, de mate van identificatie met een groep direct ná manipulatie van onzekerheid en mortaliteit, het persoonlijke en collectieve zelfvertrouwen als afhankelijke variabelen onder saillante persoonlijke onzekerheid en besef van sterfelijkheid, de relatie tussen worldview defense en onzekerheid enerzijds en disidentificatie en persoonlijk zelfvertrouwen anderzijds.

Ik ben niet de eerste, die suggereert, dat behoeftes en effecten vergelijkbaar zijn. Zoals besproken in de inleiding stellen Heine, Proulx & Vohs (2006) met hun Meaning Maintenance Model voor, dat de behoefte persoonlijke onzekerheid en besef van sterfelijkheid te reduceren een basis vindt in de zoektocht naar betekenis. Volgens dit model kunnen door overlap in behoeftes aan zekerheid, zelfvertrouwen, 'beloning' en symbolische onsterfelijkheid de behoeftes samengevat worden in de behoefte betekenisvolle relaties waar te nemen in het zelf, de externe wereld en het zelf in deze externe wereld. De behoefte aan betekenis is volgens Heine, Proulx en Vohs (2006) mogelijk dé

fundamentele menselijke motivatie; een primair motief of kernmotief. Naar mijn mening is de behoefte aan betekenis een erg breed begrip en zou elke behoefte wel beredeneerd kunnen worden als een behoefte aan betekenis. Mijn voorstel naar aanleiding van dit onderzoek is, dat kernmotieven geconcretiseerd kunnen worden naar een behoefte aan een externe vorm van betekenis (de externe wereld en het zelf in de externe wereld), namelijk *zekerheid* en een interne vorm van betekenis (het zelf), namelijk *persoonlijk zelfvertrouwen*.

Maar dit verklaart nog niet de verschillen tussen worldview defense reacties door saillante onzekerheid en sterfelijkheid en Nederland, Turkije en Noord Amerika. Een recent onderzoek van McGregor, Prentice en Nash (2009) toont aan dat dit mogelijk simpelweg kan liggen aan de bewoordingen, die in deze landen gebruikt worden om persoonlijke onzekerheid te manipuleren. In Nederland wordt *persoonlijke* onzekerheid gemanipuleerd door te vragen naar “de emoties, die in jou opkomen wanneer je denkt aan wanneer jij je onzeker voelt ” en “wat jij denkt dat er fysiek met je gebeurt wanneer jij je onzeker voelt.” (Van den Bos, 2001). Maar in Amerika worden deze vragen gesteld met betrekking op “uncertainty”, welke zouden aanspreken op *informationele* onzekerheid. McGregor, Prentice en Nash (2009, exp. 1) vonden dan ook, dat worldview defense reacties sterker waren zodra zij de bewoording ‘insecurity’ gebruikten, dan wanneer de vragen op ‘uncertainty’ ingingen. Saillante mortaliteit had maar marginaal sterkere worldview defense reacties als gevolg, dan saillante ‘uncertainty’. Dit resultaat kan erg belangrijk voor het begrip van fundamentele menselijke motivaties. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen, of verschillen in worldview defense reacties in Nederland en Amerika daadwerkelijk te wijten zijn aan de gebruikte bewoordingen, maar de behoefte aan zekerheid zou hiermee mogelijk ook in Amerika een motief kunnen zijn in reacties op het besef van sterfelijkheid. Toekomstig onderzoek in Amerika zou bijvoorbeeld kunnen nagaan of, zoals in Nederland (Van den Bos e.a., 2005) en in beide experimenten, onder besef van sterfelijkheid ook gedachten aan ‘insecurity’ aanwezig zijn en of deze verantwoordelijk kunnen zijn voor worldview defense reacties. Mocht dit het geval zijn, dan kunnen het UMM en TMT mogelijk worden samengevoegd in één theorie, waarbij de behoefte aan zekerheid door middel van worldview defense

reacties en persoonlijk zelfvertrouwen door middel van (dis)identificatie als kernmotieven heersen in de reductie van onzekerheid en existentiële angst.

Limitaties

Zoals genoemd, zijn de conclusies van dit onderzoek groot voor resultaten uit één onderzoek. Daar komt bij, dat resultaten met een aantal methodologische kanttekeningen geïnterpreteerd zouden moeten worden. Het aantal deelnemers is in beide onderzoeken te klein voor het uitgebreide design en het aantal participanten per cel is in beide onderzoeken daarmee mogelijk te klein om conclusies op te baseren. In het tweede experiment kon door het kleine aantal vrouwen de invloed van sekse niet worden nagegaan. Mannen gaven in het eerste experiment een hoger positief affect en een positievere evaluatie van essay en auteur aan en de suggestie dat dit mogelijk door de vrouwelijke proefleidster kwam kon niet in het tweede experiment (met dezelfde proefleidster) worden getest. Ondanks de aanname in experiment 1, dat in Nederland een feminiene coöperatieve norm heerst (Hofstede, 2001), werd in de (norm)controleconditie een hogere mate van competitiviteit gemeten en bleek de coöperatie schaal niet voldoende betrouwbaar. De vraag is of de competitiviteit schaal wel daadwerkelijk competitiviteit heeft gemeten en of sekse een goede andere maat vormt voor de nationale culturele verschillen. Sekse kon in het tweede experiment niet in de analyse worden meegenomen, waardoor ook resultaten met betrekking op de masculiene competitieve norm en feminiene coöperatieve norm met voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd. Tot slot werden het onderzoek in het eerste experiment wel individueel (in afgesloten ruimtes of tussen scheidingswanden) afgenomen, maar in het tweede experiment niet. De proefleidster zag er in dit experiment wel op toe dat niet werd overlegd, maar de aanwezigheid van anderen op zich kan met name met het oog op persoonlijke onzekerheid mogelijk voor beïnvloeding hebben gezorgd en effecten van persoonlijke onzekerheid op de afhankelijke variabelen hebben verzwakt. Dit blijkt niet uit de mate van gedachten aan onzekerheid in de drie condities en de sterkere worldview defense reacties, maar de invloed van aanwezigheid van anderen hierin kan niet worden nagegaan.

Referenties

- Arndt, J., & Greenberg, J. (1999). The effects of a self-esteem boost and mortality salience on responses to boost relevant and irrelevant worldview threats. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 1331–1341.
- Arndt, J., Greenberg, J., & Cook, A. (2002). Mortality salience and the spreading activation of worldview- relevant constructs: Exploring the cognitive architecture of terror management. *Journal of Experimental Psychology: General*, 131, 307- 324.
- Arndt, J., Greenberg, J., Schimel, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (2002). To belong or not to belong, that is the question: Terror management and identification with gender and ethnicity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 26–43.
- Becker, E. (1971). *The birth and death of meaning*. New York: Free Press.
- Branscombe, N. R., & Wann, D. L (1994). Collective self-esteem consequences of out-group derogation when a valued social identity is on trial. *European Journal of Social Psychology*, 24, 641–57.
- Bruner, J., & Postman, L. (1949). On the perception of incongruity: A paradigm. *Journal of Personality*, 18, 206-223.
- Castano, E., & Dechesne, M. (2005). On defeating death: Group reification and social identification as immortality strategies. *European Review of Social Psychology*, 16, 221-255.
- Cialdini, R. B., Borden, R. J., Thorne, A., Walker, M. R., Freeman, S., & Sloan, L. R. (1976). Basking in reflected glory: Three (football) field studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34, 366-375.

Dechesne, M., Janssen, J., & van Knippenberg, A. (2000). Derogation and distancing as terror management strategies: The moderating role of need for closure and permeability of group boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology, 79*, 923–932.

Dechesne, M., Greenberg, J., Arndt, J., & Schimel, J. (2000a). Terror management and sports fan affiliation: The effects of mortality salience on fan identification and optimism. *European Journal of Social Psychology, 30*, 813–835.

Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R., & Manstead, A. S. R. (1998). Guilt by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology, 75*, 872-886.

Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R., & Manstead, A. S. R. (2006). Antecedents and consequences of group- based guilt: The effects of in-group identification. *Group Processes and Intergroup Relations, 9*, 325-338.

Doosje, B., Ellemers, N., Spears, R., 1995. Perceived intragroup variability as a function of group status and identification. *Journal of Experimental Social Psychology, 31*, 410–436.

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Fiske, S.T., & Taylor, S.E., (2008). *Social cognition: From brains to culture*. New York: McGraw-Hill.

Friedman, R. S., & Arndt, J. (2005). Reexploring the connection between terror management theory and dissonance theory. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*, 1217- 1225.

Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self- esteem: A terror management theory. In R.F. Baumeister (Eds.), *Public self and private self* (pp.189- 212). New York: Springer- Verlag.

Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Rosenblatt, A., Veeder, M., Kirkland, S., & Lyon, D. (1990). Evidence for terror management theory II: The effects of mortality salience on reactions to those who threaten or bolster the cultural worldview. *Journal of Personality and Social Psychology*, *58*, 308-318.

Grieve, P., & Hogg, M. A. (1999). Subjective uncertainty and intergroup discrimination in the minimal group situation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *25*, 926-940.

Harackiewicz, J. M., & Elliot, A. J. (1993). Achievement goals and intrinsic motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, *65*, 904-915.

Harmon-Jones, E., Simon, L., Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., & McGregor, H. (1997). Terror management theory and self-esteem: Evidence that increased self-esteem reduces mortality salience effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, *72*, 24-36.

Heine, S., Proulx, T., & Vohs, K. (2006). The Meaning Maintenance Model: On the coherence of social motivation. *Personality and Social Psychological Review*, *10*, 88- 110.

Hofstede, G. (1983). The cultural relativity of organizational practices and theories. *Journal of International Business Studies*, *14*, 75-89.

Hofstede, G. (2001). *Cultures consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Hogg, M. A., & Sunderland, J. (1991). Self-esteem and intergroup discrimination in the minimal group paradigm. *British Journal of Social Psychology*, *30*, 51-62.

Hogg, M. A. (2007). Uncertainty-identity theory. In M. P. Zanna (Eds.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 39, pp. 69–126). San Diego, CA: Academic Press.

Hogg, M. A., Sherman, D. K., Dierselhuis, J., Maitner, A. T., & Moffitt, G. (2007). Uncertainty, entitativity, and group identification. *Journal of Experimental Social Psychology*, *43*, 135-142.

Jasper, J. M. (1998). The emotions of protest: Affective and reactive emotions in and around social movements. *Sociological Forum*, *13*, 397-424.

Landau, M. J., Johns, M., Greenberg, J., Pyszczynski, T., Martens, A., Goldenberg, J. L., & Solomon, S. (2004). A function of form: Terror management and structuring the social world. *Journal of Personality and Social Psychology*, *87*, 190-210.

Landau, M. J., Solomon, S., Greenberg, J., Cohen, F., Pyszczynski, T., Arndt, J., et al. (2004). Deliver us from evil: The effects of mortality salience and reminders of 9/11 on support for President George W. Bush. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *30*, 1136–1150.

Li, Q., & Brewer, M. B. (2004). What does it mean to be an American? Patriotism, nationalism, and American identity after 9/11. *Political Psychology*, *25*, 727-739.

Luhtanen, R., & Crocker, J. (1990). Collective self-esteem and ingroup bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, *58*, 60-67.

Luhtanen, R., & Crocker, J. (1992). A collective self-esteem scale: Selfevaluation of one's social identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *18*, 302-318.

Major, B., Spencer, S. J., Schmader, T., Wolfe, C., & Crocker, J. (1998). Coping with negative stereotypes about intellectual performance: The role of psychological disengagement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *24*, 34–50.

McGregor, I., Prentice, M., & Nash, K. (2009). Personal uncertainty management by reactive approach motivation. *Psychological Inquiry*, *20*, 225-229.

McGregor, I., Zanna, M. P., Holmes, J. G., & Spencer, J. S. (2001). Compensatory conviction in the face of personal uncertainty: Going to extremes and being oneself. *Journal of Personality and Social Psychology, 80*, 472–488.

Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S. (1999). A dual process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory. *Psychological Review, 106*, 835–845.

Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J., & Schimel, J. (2004). Why do people need self esteem? A theoretical and empirical review. *Psychological Bulletin, 130*, 435- 468.

Reid, S. A., & Hogg, M. A. (2005). Uncertainty reduction, self-enhancement, and ingroup identification. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*, 804-817.

Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Rosenblatt, A., Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T., & Lyon, D. (1989). Evidence for terror management theory: 1. The effects of mortality salience on reactions to those who violate or uphold cultural values. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*, 681-690.

Routledge, C., Arndt, J., & Goldenberg, J. L. (2004). A time to tan: Proximal and distal effects of mortality salience on sun exposure intentions. *Personality and Social Psychology Bulletin, 30*, 1347–1358.

Shah, J. Y., Kruglanski, A. W., & Thompson, E. P. (1998). Membership has its (epistemic) rewards: Need for closure effects on in-group bias. *Journal of Personality and Social Psychology, 75*, 383-393.

Solomon, S., Greenberg, J., & Pyszczynski, T. (1998). Tales from the crypt: On the role of death in life. *Zygon, 33*, 9- 43.

Tajfel, H., & Turner, J.C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *The psychology of intergroup relations* (pp. 7-24). Chicago: Nelson-Hall. Taylor, D. M., & McKirnan.

Turner, J. C. (1985). Social categorization and the self concept: A social cognitive theory of group behavior. In E. J. Lawler (Ed.), *Advances in group processes: Theory and research* (Vol. 2, pp. 77-122). Greenwich, CT: JAI Press.

Van den Bos, K. (2001). Uncertainty management: The influence of uncertainty salience on reactions to perceived procedural fairness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 931–941.

Van den Bos, K., Brockner, J., Stein, J. H., Steiner, D. D., Van Yperen, N. W., & Dekker, D. M. (2009). *On the psychology of voice and performance capabilities: Competitive achievement, nurturing the less capable, and cross- cultural implications*. Manuscript ingediend voor publicatie.

Van den Bos, K., Euwema, M. C., Poortvliet, P., & Maas, M. (2007). Uncertainty Management and social issues: Uncertainty as an important determinant of reactions to socially deviating people. *Journal of Applied Social Psychology*, 38, 1726-1756.

Van den Bos, K., & Miedema, J. (2000). Toward understanding why fairness matters: The influence of mortality salience on reactions to procedural fairness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 355-366.

Van den Bos, K., & Lind, E. A. (2002). Uncertainty management by means of fairness judgments. In M. P. Zanna (Eds.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 34, pp. 1–60). San Diego, CA: Academic Press.

Van den Bos, K., & Lind, E. A. (2009). The social psychology of fairness and the regulation of personal uncertainty. In R. M. Arkin, K. C. Oleson, & P. J. Carroll (Eds.), *Handbook of the uncertain self* (pp. 122-141). New York: Psychology Press.

Van den Bos, K., Poortvliet, P. M., Maas, M., Miedema, J., & Van den Ham, E. J. (2005). An enquiry concerning the principles of cultural norms and values: The impact of uncertainty and mortality salience on reactions to violations and bolstering of cultural worldviews. *Journal of Experimental Social Psychology, 41*, 91–113.

Van den Bos, K., Van Ameijde, J., & Van Gorp, H. (2006). On the psychology of religion: The role of personal uncertainty in religious worldview defense. *Basic and Applied Social Psychology, 28*, 333–341.

Verkuyten, M., & Yildiz, A. A. (2006). The endorsement of minority rights: The role of group position, national context, and ideological beliefs. *Political Psychology, 27*, 527-548.

Verkuyten, M., & Yildiz, A. A. (2007). National (dis)identification and ethnic and religious identity: a study among Turkish-Dutch Muslims. *Personality and Social Psychology Bulletin, 33*, 1448-1462.

Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology, 53*, 1063–1070.

Yavuz, H., & Van den Bos, K., (2009). Effects of uncertainty and mortality salience on worldview defense reactions in Turkey. *Social Justice Research, 22*, 384–398.

Bijlage 1 : Schriftelijke instructie norm manipulatie (experiment 1)

Manipulatie competitief:

Beste student,

Het kunnen beargumenteren van standpunten is een vaardigheid, waar door de Universiteit vaak beroep op wordt gedaan. Door middel van beredenering kun je voldoende inzicht geven in jouw perspectief en daarbij beheersing van de leerstof tonen. Door middel van opdrachten, essays en open vragen bij tentamens wordt dan niet alleen jouw kennis van de feiten getoetst, maar ook wat jij met deze kennis doet. Zo wordt gestimuleerd kritisch te denken, verschillende perspectieven te overwegen en tot een weloverwogen conclusie te komen. Maar door het huidige docententekort en de toename van het aantal studenten in de laatste jaren is de aandacht voor deze ontwikkeling afgenomen.

Daarom willen wij door middel van dit onderzoek graag kijken in hoeverre deze belangrijke vaardigheid bij jou is ontwikkeld en of het noodzakelijk is meer aandacht te besteden aan diegenen, bij wie deze kwaliteit nog tekort schiet! Jouw medewerking is dus nodig om na te gaan of het nodig is een onderscheid te maken tussen studenten en of jij misschien tot degenen behoort die wat extra zorg kunnen gebruiken.

Omdat wij willen nagaan hoe het gesteld is met de ontwikkeling van de kwaliteit van argumentatie bij jou, zullen jouw antwoorden straks vergeleken worden met die van andere deelnemers in dit onderzoek! Wij willen daarmee bekijken in hoeverre deze vaardigheid zich bij jou heeft kunnen ontwikkelen, vergeleken met andere studenten. Denk er dus aan, dat je straks te horen zult krijgen of jij beter of misschien wel minder goed hebt gepresteerd dan de andere deelnemers en dat wij op basis van een vergelijking van jouw resultaten met die van de andere deelnemers kunnen nagaan of jouw kwaliteit van beredenering extra aandacht nodig heeft! Door je best te doen kun je voorkomen, dat je tot deze groep wordt gerekend!

Maar wij verwachten dat beredenering een vaardigheid is, die jij al meer dan voldoende beheerst en dat deze maatregel voor jou niet van toepassing is. Aan het einde van dit onderzoek zul je dan ook te horen krijgen of jij tot diegenen behoort, die aan onze verwachting voldoen, of dat jouw capaciteiten nog bijgespijkerd dienen te worden! Dit wil zeggen dat je straks op basis van jouw prestatie in dit onderzoek te horen zult krijgen of jouw niveau van beredenering beter of slechter is, dan die van de andere deelnemers. Doe je best en succes!

Controle coöperatief (default):

Beste student,

ongetwijfeld heb je wel eens in een presentatie, opdracht of tentamen je antwoorden moeten beredeneren. In dit onderzoek zijn wij geïnteresseerd in de manier waarop argumentatie van standpunten tot stand komt. Uit eerder onderzoek is namelijk gebleken, dat de manier waarop jij jouw perspectief beargumenteert ook iets zegt over hoe jij communiceert in sociale situaties buiten je opleiding. Je zult daarom straks drie stellingen te lezen krijgen met betrekking op een aantal actuele onderwerpen. Beschrijf kort in de daarvoor bestemde lege ruimte onder elke stelling of je het wel of niet eens bent met deze stelling en beargumenteer je antwoord. Bij voorbaat dank!

Bijlage 2 : Stellingen ter argumentatie (experiment 1)

1. (www.nu.nl, Gepubliceerd: 24 april 2009 13:37)

Italiaanse actrices kandidaat bij EU-verkiezingen

BRUSSEL - De Italiaanse premier Silvio Berlusconi vindt schoonheid belangrijker dan politieke ervaring. Voor zijn partij Volk van de Vrijheid staan vier opmerkelijke kandidates op de lijst voor de Europese verkiezingen. Dit meldde het Belgische opinietijdschrift Knack deze week.

Twee van de kandidates zijn actrices, de 29-jarige Eleonora Gaggiolo en de 30-jarige Camilla Ferranti

De laatste was presentatrice op de Italiaanse televisiezender Rai en meerdere keren halfnaakt op kalenders te zien.

Ook een oud-deelneemster van de Miss Italië-verkiezing staat op de lijst, de 27-jarige Barbara Matera. De vierde kandidate Angela Sozio (36) deed mee aan de Italiaanse versie van Big Brother.

Omdat de vrouwen geen enkele politieke ervaring hebben, krijgen ze een snelcursus van Italiaanse politici. De vrouwen kregen al les over de Europese geschiedenis, de NAVO, het IMF en de Europese Centrale Bank van de Italiaanse ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken en van Berlusconi zelf. "Ik wil Italië een nieuw en jong imago geven", verklaart Berlusconi.

De politiek hoort geen nieuw of jong imago te hebben, maar goedopgeleide en ervaren personen. Voor actrices en oud- deelneemsters van Miss verkiezingen is in de politiek dus geen plaats. Beschrijf kort of je het wel of niet eens bent met deze stelling en beargumenteer je antwoord zorgvuldig.

2. (www.ad.nl, dinsdag 14 april 2009)

Spoeddebat over schrappen artikel

Door Maaïke Kooistra

UTRECHT - Burgemeester Wolfsen van Utrecht moet donderdag in een spoeddebat in de gemeenteraad uitleg geven over het schrappen van een ongewenst artikel uit een plaatselijk huis-aan-huisblad.

Wolfsen zou druk hebben uitgeoefend om een artikel over zijn woonkosten uit het blad te houden, zo bleek gisteren. D66 heeft ook een raadsonderzoek geëist naar het 'beletten van de persvrijheid'.

Volgens hoofdredacteur Robert-Jan van den Horst van Ons Utrecht had zijn krant - oplage 120.000 - een artikel willen plaatsen waarin bestuursrecht deskundige Twan Tak aan het woord kwam. Deze stelde dat Wolfsen ten onrechte gebruik had gemaakt van de pensionkostenregeling voor burgemeesters die nog niet wonen in de plaats waar ze werken. „We hebben de burgemeester de tekst laten zien en de kans gegeven te reageren. Vervolgens is het bellen tussen Wolfsen, hoofd communicatie van de gemeente en mij in het paasweekend begonnen.”

Volgens Van der Horst is in de gesprekken gesuggereerd dat Utrecht gemeentelijke advertentiepagina's uit het blad zou kunnen terugtrekken, als de plaatsing doorging. Ook zou het aanbod zijn gedaan dat de gemeente de kosten voor herdruk van de vrijdag al gedrukte oplage zou delen. De redactie voelde niets voor schrappen. Toch besloot uitgeverij Holland Combinatie tot herdruk en het artikel uit te stellen.

De burgemeester heeft misbruik gemaakt van zijn macht door druk uit te oefenen het huis-aan-huis blad. Dit is censuur en daar dient hij voor gestraft te worden door uit zijn functie als burgemeester te worden ontheven. Beschrijf kort of je het wel of niet eens bent met deze stelling en beargumenteer je antwoord zorgvuldig.

3. (www.rtl.nl, laatst gewijzigd: woensdag 08 april 2009, 17:51)

Joling doodmoe van Holland's Got Talent-discussie

Gerard Joling heeft er geen kracht meer voor. De zanger en presentator wordt doodmoe van de door Henkjan Smits opgestarte discussie over de deelname van jonge kandidaten aan het televisieprogramma Holland's Got Talent. "Als Henkjan het moeilijk vindt om kinderen te beoordelen, had hij niet in de jury moeten gaan zitten", laat hij in een reactie op zijn website weten.

De presentator van het talentenjachtprogramma zegt het 'buitengewoon teleurstellend' te vinden dat het jurylid zo negatief is over de deelname van jonge kinderen. Volgens Joling had Smits eerder zijn punt moeten maken. "Dit levert een hoop negatieve publiciteit op waar we allemaal niets aan hebben."

Holland's Got Talent biedt potentiële talenten een podium om het Nederlandse publiek te vermaken. SBS6 zendt het programma elke zaterdagavond uit. Naast Smits bestaat de jury uit zangeres Patricia Paay en circusdirecteur Robert Ronday.

In talentenjachten behoren geen kinderen deel te kunnen nemen. Zij zijn vaak nog te jong om in te kunnen schatten wat hen te wachten staat en het gaat veelal meer om een wens van de ouders, dan van de kinderen zelf. Beschrijf kort of je het wel of niet eens bent met deze stelling en beargumenteer je antwoord zorgvuldig.

Bijlage 3 : PANAS (Positive And Negative Affect Scale)

In het tweede deel willen we je vragen aan te geven wat je op dit moment voelt. Denk niet te lang na over je antwoord en omcirkel het antwoord, dat het dichtste bij je daadwerkelijke gevoel komt. De antwoordmogelijkheden variëren van **1= helemaal niet** tot en met **5=zeer erg** :

Ik voel mij op dit moment;

1. Belangstellend	1	2	3	4	5
2. Verontrust	1	2	3	4	5
3. Opgewonden	1	2	3	4	5
4. In de war	1	2	3	4	5
5. Sterk	1	2	3	4	5
6. Schuldig	1	2	3	4	5
7. Paniekerig	1	2	3	4	5
8. Vijandig	1	2	3	4	5
9. Enthousiast	1	2	3	4	5
10. Trots	1	2	3	4	5
11. Prikkelbaar	1	2	3	4	5
12. Alert	1	2	3	4	5
13. Beschaamd	1	2	3	4	5
14. Geïnspireerd	1	2	3	4	5
15. Nerveus	1	2	3	4	5
16. Vastbesloten	1	2	3	4	5
17. Oplettend	1	2	3	4	5
18. Zenuwachtig	1	2	3	4	5
19. Actief	1	2	3	4	5
20. Bang	1	2	3	4	5

Bijlage 4 : Positief en negatief essay (experiment 1)

Positief essay:

Afgelopen zomer ben ik voor het eerst in Nederland geweest, om daar mijn onderzoek voor mijn Juridische Doctoraat voort te zetten. Ik kon daar slapen bij een gastgezin in Utrecht en omdat ik mijn eerste afspraak pas een week later had met de hoogleraar, was er de mogelijkheid de Nederlandse cultuur te leren kennen. Wat een fantastisch land! Na een warm welkom bij het gastgezin besloot ik eerst de stad Utrecht te verkennen. Meteen werd ik gegrepen door de prachtige architectuur. De Dom, de grachten en de gezellige sfeer op de terrassen zorgden ervoor dat ik me meteen thuis voelde. Wat mij ook opviel was, dat Nederlanders erg vriendelijk en behulpzaam zijn! Als ik naar de weg vroeg of hulp nodig had met het kopen van buskaartjes, deden ze dat meteen en sommigen zelfs in het Frans! Aan het einde van de week vond ik het bijna jammer dat ik aan het werk moest, maar gelukkig had ik af en toe tijd om ook buiten Utrecht te kijken. Ik had aan de universiteit al vrij snel vrienden gemaakt en zij namen mij mee naar de hoofdstad Amsterdam. Wat een mooie en bruisende stad! Niet door de klompen of tulpen (dat is voor toeristen). Nee, hier kan je goed zien dat Nederland een heel vrij en tolerant land is. Allerlei culturen leven samen, mensen passen zich aan elkaar aan en toch kan iedereen zichzelf zijn. Was dat overal maar zo! Ik vond het jammer dat ik na een paar maanden al terug naar Frankrijk ging, maar ik kom zeker nog een keer terug!

Negatief essay :

Afgelopen winter ben ik voor het eerst in Nederland geweest, om daar mijn onderzoek voor mijn Juridische Doctoraat voort te zetten. Ik kon daar slapen bij een gastgezin in Utrecht en omdat ik mijn eerste afspraak pas een week later had met de hoogleraar, was er de mogelijkheid de Nederlandse cultuur te leren kennen. Wat een vreselijk land! Na één dag in de kou en regen wilde ik het liefst al terug naar Rennes, maar ik hield vol. Utrecht had ik na de eerste dag al gezien en dat was niets vergeleken met onze prachtige architectuur. De grachten zijn smerig en de Dom was ook niet de moeite waard, zeker niet naast onze prachtige Saint Pierre. Dus ik ging de volgende dag (in de regen) naar de hoofdstad Amsterdam. Misschien kon ik daar de beroemde tulpen en molens zien, die ik miste in Utrecht! Maar nee! Alleen drugsverslaafden, prostituees en ongemanierde mensen, wat een vieze en lelijke stad. En er bleek verder niets dat dit land wél de moeite waard maakt. De Nederlandse cultuur houdt de schijn op tolerant en gastvrij te zijn, maar ik ben geen vriendelijkheid tegengekomen en ze spreken geen enkel woord Frans. Buitenlanders worden uitgebuit, door hen voor weinig geld het werk te laten doen, waar zij zichzelf te goed voor voelen. Mensen worden hier zelfs vermoord om hun mening! Wat een façade, zelfs de kaas smaakt naar plastic. Ik heb de rest van de week maar op mijn kamer gezeten... Gelukkig leerde ik een paar andere Fransen kennen, die de volgende maanden dragelijk maakten, maar ik kom hier niet snel weer terug!!

Bijlage 5 : Manipulatiecontrole Competitief/ Coöperatief (experiment 1)

(1 = *helemaal niet* tot en met 7 = *zeer erg*)

1. Ik vind het niet erg om kritiek te geven op andermans prestaties, als ik denk dat ik het beter zou kunnen. (Comp1)
2. Als ik met anderen samenwerk, vind ik het belangrijk dat ik goed met hen overweg kan. (Coop1)
3. Ik vind het belangrijker plezier te hebben in wat ik doe, dan goed te zijn in wat ik doe. (Coop2)
4. Ik vind het belangrijk beter te presteren dan anderen.(Comp2)
5. Ik denk dat uitkomsten beter zijn als ik een opdracht alleen uitvoer, dan in samenwerking met anderen. (Comp3)
6. Ik vind het belangrijk beloond te worden voor mijn goede prestaties.(Comp4)
7. Ik vind het niet erg als anderen mij op mijn fouten wijzen.(Coop3)
8. Alleen het beste is goed genoeg.(Comp5)
9. Een belangrijke beslissing zou ik liever met anderen willen bespreken, dan dat ik deze alleen neem.(Coop4)
10. Samen sta je sterker dan alleen. (Coop5)

Bijlage 6 : Positief en negatief essay (experiment 2)

Positief essay:

Mijn ouders zijn Marokkaans, maar ik ben blij dat ze naar Nederland zijn gekomen! Hier kan je tenminste een opleiding volgen en iedereen krijgt de kans om te doen wat hij of zij wil. Het maakt niet uit, uit welke cultuur je komt of welk geloof je hebt, als je maar respect voor elkaar hebt. Dit is een vrij land, waarin iedereen kan kiezen hoe en met wie hij wil leven. Vrouwen mogen zelf hun man kiezen en werken, als ze dat willen. En vrouwen en kinderen mogen niet geslagen worden, als ze iets niet goed hebben gedaan of gestraft worden, omdat ze niet doen wat hun man of vader zegt. En als je in de problemen komt, kan je overal hulp krijgen en met mensen praten over je problemen, zonder dat ze over je oordelen. Hier kan je tenminste jezelf zijn en wordt niet gelet op alles wat je doet! Moeders nemen hun kinderen gewoon mee in een bakfiets naar school en laten ze daarna de hele dag buiten spelen. Je hoeft ook niet bang te zijn op straat of je onveilig te voelen. Ze moeten zelfs gevangenis sluiten, omdat er te weinig criminelen zijn. Hollanders zijn zo gewoon, als het warm is ga je fietsen of zwemmen en neem je je boterhammen mee en als het koud is ga je schaatsen en neem je je boterhammen mee. Maar als het Nederlands elftal speelt of als de Koningin jarig is, is heel Nederland oranje. En daar zijn ze trots op. Niemand hoeft te stelen om te kunnen eten, want de regering zorgt ervoor dat niemand op straat hoeft te leven, ook niet als je ziek bent of invalide. Dat is niet overal zo! Ik vind dat Nederlanders zichzelf moeten blijven en trots mogen zijn op wat hun land bereikt heeft!

Negatief essay:

Ik wou dat mijn familie hier nooit naartoe was gekomen! Ze zeggen dat Nederland een vrij land is en dat ze respect tonen voor andere culturen, maar als je in een winkel staat word je meteen aangekeken alsof je gaat stelen. En ze durven niet eens in je gezicht te zeggen, wat ze van je vinden. Nederland moet tolerant zijn, maar je kan geen werk krijgen, alleen omdat je allochtoon bent! Ik spreek Nederlands en ik heb een opleiding gehad, maar als ik voor een baan solliciteer zeggen ze altijd dat ik eerst ervaring moet hebben ofzo. Alleen maar discriminatie en alle Hollanders krijgen de goeie banen, omdat er anders niemand is om hun huizen schoon te maken! Of je wordt gewoon het land uitgezet door Rita Verdonk. En die CDA Harry Potter doet er niks aan, zeker omdat hij bang is voor Moslims. Maar ons geloof is veel beter, dan van die Christenen in de regering. Wij hebben tenminste regels. Vrouwen blijven thuis om voor de kinderen te zorgen en zij gaan niet naar de discotheek om dronken te worden en vreemd te gaan en mannen hebben geen respect voor ze. Alle ouders scheiden hier ook van elkaar, omdat dat dan beter is voor hun kinderen, maar ze weten niet wat goed is voor ze, omdat ze alleen maar aan zichzelf denken. Dat noemen ze dan vrijheid, maar als je op school een hoofddoekje draagt word je de klas uitgestuurd. Als ik een baan heb en genoeg geld heb verdiend ga ik weg uit dit lelijke platte landje met hun gras en koeien en kaas! Dan mogen ze zelf die grachten schoonmaken en hun boterhammen met pindakaas smeren!

Bijlage 7 : Nederlandse vertaling Collective Self Esteem Scale (CSES; Luhtanen & Crocker, 1992) (1 = *helemaal niet* tot en met 7 = *zeer erg*)

Lidmaatschap CSE:

Ik ben een waardevol lid van de Nederlandse maatschappij.

Ik heb het gevoel dat ik de Nederlandse maatschappij niet veel te bieden heb.

Ik ben een welwillende deelnemer in de Nederlandse maatschappij.

Ik voel me vaak een nutteloos lid van de Nederlandse maatschappij.

Privé CSE:

Ik heb vaak spijt van het feit dat ik tot de Nederlandse nationaliteit hoor.

Over het algemeen ben ik blij dat ik Nederlands ben.

Over het algemeen voel ik dat het feit dat ik Nederlands ben niet van waarde is.

Ik voel me goed over het feit dat ik deel uitmaak van de Nederlandse maatschappij.

Publiek CSE

Over het algemeen worden Nederlanders als goed beschouwd door anderen.

De meeste mensen beschouwen Nederlanders als gemiddeld minder efficiënt dan andere nationaliteiten.

Over het algemeen respecteren anderen het feit dat ik Nederlands ben.

Over het algemeen denken anderen dat de Nederlandse maatschappij, waar ik deel van uitmaak, waardeloos is.

Identiteit CSE:

Over het algemeen heeft het Nederlands zijn weinig te maken met hoe ik over mijzelf denk.

Het Nederlands zijn vormt een belangrijke reflectie van wie ik ben.

Nederlands zijn is onbelangrijk voor mijn begrip van wat voor een persoon ik ben.

Over het algemeen, is het deel uitmaken van de Nederlandse maatschappij een belangrijk deel van mijn zelfbeeld.

Bijlage 8 : Nederlandse vertaling en ‘staat’ versie Rosenberg Self Esteem Scale (1965)

(1 = *helemaal niet* tot en met 7 = *zeer erg*)

Op dit moment;

1. Ben ik tevreden met mezelf.
2. Denk ik dat ik niet veel kan.
3. Denk ik dat ik een aantal goede eigenschappen bezit.
4. Ben ik in staat de dingen net zo goed te doen als de meeste andere mensen.
5. Heb ik het gevoel dat ik niet veel heb om trots op te zijn.
6. Voel ik me nutteloos.
7. Vind ik dat ik de moeite waard ben, in ieder geval net zoveel als anderen.
8. Zou ik willen dat ik meer respect voor mezelf zou kunnen hebben.
9. Ben ik geneigd te denken dat ik een mislukkeling ben.
10. Heb ik een positief gevoel over mezelf.

Bijlage 9 : Stageverslag

Omdat ik graag na afstuderen verder wil gaan met het doen van onderzoek, had ik een gesprek met mevrouw E. Kluwer over de mogelijkheden van een interessante onderzoeksstage per februari 2009 in een onderwerp, dat betrekking had op culturele verschillen of groepsprocessen en zij bracht mij in contact met Prof. Dr. Kees van den Bos. Eind januari 2009 had ik mijn eerste gesprek met Kees van den Bos en het zou om een onderzoek gaan met betrekking op zijn Uncertainty Management Model en de Terror Management Theory en het verklaren van verschillen in bevindingen tussen deze theorieën in Nederland en Amerika. In eerste instantie zou het individualisme versus het collectivisme van een cultuur als moderator het eerste experiment vormen. Maar omdat ik bij het zoeken naar literatuur niet had nagegaan of wel mogelijk was om dit in Nederland te onderzoeken en de manipulatie van collectivisme onder participanten erg moeilijk zou zijn, stelde Kees van den Bos voor een andere culturele oriëntatie, masculiniteit versus femininiteit als de eerste mogelijke moderator te onderzoeken. Het eerste leermoment was daarom dat niet alleen de theoretische basis, maar ook de methode van onderzoek het eerste aandachtspunt moet zijn en dat een goed onderzoeksvoorstel daar inzicht in kan geven (Is het wel mogelijk?). Daarbij heb ik geleerd, dat manipulatie van onafhankelijke variabelen en vervolgens een manipulatiecontrole een betere manier is om onafhankelijke variabelen op een betrouwbare manier te meten, dan het alleen meten van continue onafhankelijke variabelen op basis van 'toevallige' verschillen onder deelnemers. Als ik eerst had gezorgd voor een degelijk onderzoeksvoorstel, had dit veel tijd kunnen besparen.

Na het literatuuronderzoek, heb ik op basis van literatuuronderzoek, onderzoeken die Kees van den Bos mij had toegestuurd en wat ik geleerd heb over vragenlijstconstructie, een vragenlijst kunnen samenstellen voor het eerste experiment en de procedure kunnen vaststellen. Het werd een 'paper en pencil' vragenlijst, dat ik zelf zou afnemen bij deelnemers. Maar pas eind mei kon ik beginnen met afname van het onderzoek, aangezien het regelen van een onderzoeksruimte in het faculteitsgebouw niet makkelijk bleek aan het einde van het collegejaar. In dit proces heb ik veel geleerd over de gang van zaken in datawerving. Zo weet ik nu wie (R. van der Burg, H. Veling en mevrouw G. van

Kerkvoorde) te benaderen en hoe voor een onderzoeksruimte, aanvraag van proefpersoongeld, -
urenstickers en – aftekenlijsten. Tijdens de afname heb ik in het lab ook experimenten met computer
leren afnemen (in computershokjes), door het experiment voor een week te combineren met een ander
digitaal onderzoek (van Daniel Laak) in één blok. Gedurende drie weken heb ik in het Langeveld
gebouw de vragenlijsten kunnen afnemen onder 108 proefpersonen. Vervolgens heb ik de data in
SPSS ingevoerd en heeft mijn begeleider mij de basisprincipes van het gebruik van de Syntax Editor
geleerd, zodat ik op een overzichtelijke manier analyses kon uitvoeren en ook naar effecten binnen
effecten kon kijken. Ik was nog niet bekend met deze manier van data analyse, maar heb in korte tijd
geleerd met een 2 x 3 x 2 design de nodige analyses (MANOVA, oneway ANOVA, reliability, Eta
squared en descriptives) uit te voeren en te interpreteren en volgens mijn begeleider was hiervoor het
aantal deelnemers voldoende. In augustus heb ik deze in de resultaten verwerkt en geleerd deze
volgens APA normen te vermelden. De masculiene norm van competitiviteit bleek geen moderator,
maar ook in dit experiment zorgde onzekerheid voor sterkere effecten, waardoor voor het tweede
experiment een andere mogelijke moderator moest worden nagegaan.

De moderator voor het tweede experiment, mate van identificatie met de nationaliteit, kwam
voort uit opmerkingen van deelnemers in het eerste experiment (een aantal gaven aan zich niet echt
Nederlands te voelen of zij normaalgesproken niet over hun nationaliteit nadachten) en bleek naast
experimenteel toetsbaar ook een sterke theoretische basis te hebben. In dit experiment heb ik de
vragenlijst gebaseerd op vertalingen van bestaande (betrouwbare) schalen en eerder onderzoek. Het
was niet mogelijk dezelfde onderzoeksruimte te gebruiken als voor het eerste experiment, door
mogelijke overlap met deelnemers in het eerste experiment en met deze reden heb ik via mijn moeder
(een docente aan de Hoge School) gedurende een aantal weken gebruik kunnen maken van
zelfstudieruimtes in twee gebouwen aan de Hoge School in Utrecht (faculteit Natuur en Techniek).
Verschillen bleken groot met het eerste experiment; studenten waren erg gemotiveerd en
geïnteresseerd en bovendien niet bekend met onderzoek. In de toekomst zou ik daarmee voor een
valide steekproef misschien eerder gebruik maken van afname buiten de universiteit. Voor de data
analyse heb ik weer gebruik gemaakt van de Syntax Editor, maar daarvoor heeft mijn begeleider mij

met een voor mij nieuwe analyse (General Linear Model) bekend gemaakt. Met name op het gebied van data analyse in SPSS heb ik dan ook veel nieuwe informatie kunnen opdoen. Ik had echter de tijd, die nodig is over voor het uitschrijven van het gehele verslag onderschat, aangezien ik in november alleen nog een concept versie van de inleiding en methoden sectie had. Ook dit heeft mij gewezen op het belang van een goede planning door middel van een onderzoeksvoorstel en communicatie.

De onderzoeksstage onder begeleiding van Kees van den Bos heeft mij erg veel geleerd. Door in elke fase van onderzoek zowel een hoge mate van zelfstandigheid als een goede begeleiding met bijna wekelijkse afspraken aan te houden, heb ik niet alleen veel informatie kunnen opdoen over het zelfstandig doen van onderzoek, maar ook over mijzelf. Mijn begeleider heeft mij herhaaldelijk moeten wijzen op het belang van een goede documentatie en met name communicatie. Omdat ik zelfstandigheid als een prioriteit had beschouwd, heb ik naar mijn idee te weinig gebruik gemaakt van de begeleiding die nodig is voor zo een grootschalig onderzoek. Kees van de Bos was “eerst begeleider en later pas beoordelaar” en die zelfstandigheid is volgens hem dan ook mijn “kracht, maar ook mijn kwetsbaarheid”. Bij onze wekelijkse afspraken resulteerde dit in soms in een lichte mate van frustratie, omdat ik zijn advies en hulp achteraf gezien meer had moeten aannemen en minder aandacht had moeten besteden aan het willen laten zien wat ik in mijn mars had. In die zin heb ik mijzelf overschat en hebben een aantal fases meer tijd gekost dan nodig (zoals de data analyse en het schrijven van het verslag), maar is ondanks de stress en discussie mijn interesse in de uitdaging van het onderzoek doen in met name sociaal psychologische mechanismen gesterkt. Ik heb gemerkt, dat ik mede door het enthousiasme van mijn begeleider en het verdiepen in de literatuur naast in kennis ook in mijn enthousiasme ben gevoed. Ondanks dat ik dit jaar in constante saillante persoonlijke onzekerheid heb verkeerd, is mijn wereldbeeld bevestigd en zou ik door identificatie en niet door disidentificatie met de wereld van het onderzoek in mijn persoonlijk zelfvertrouwen willen voorzien.